

ANILARDAN İNTİKAM ALMA FENOMENİNİN ANADOLU SELÇUKLU MİMARİSİNDE YANSIMALARI

REFLECTIONS ON PHENOMENON OF THE DAMNATIO MEMORIAE IN ANATOLIAN SELJUK ARCHITECTURE

Alper ALTIN*

ÖZ

Anıların lanetlenmesi veya hatıralardan intikam almak olarak bilinen fenomen, bânilerin makamını, mevkisini kaybettiğinde ya da öldüğünde ardılları veya karşıtları tarafından eserlerinde tahribatlar gerçekleştirilmesi olarak bilinmektedir. Bu fenomen, anıtlardan el sanatlarına, heykellerden resimlere, edebi eserlerden sikkelere kadar çok çeşitli alanlarda karşımıza çıkmaktadır. Anıların lanetlenmesi kapsamında kişiyi hatırlatacak nesnelere kasıtlı bir şekilde yok edilmiş, silinmiş veya değiştirilmiştir. Kimi zaman aynı devlet içerisindeki halef selef hükümdarlar arasında, kimi zaman ise aynı dini veya siyâsî görüşe sahip halef selef devletler arasında bu fenomenin yansımaları görülmektedir. Çalışmamızda anılardan intikam alma fenomenine Anadolu Selçuklu tarihi çerçevesinde bakılmıştır. Selçuklu döneminde intikam almak amacıyla bilinçli olarak insan eliyle tahrip edilen anıtlar veya anıtların kitabeleri üzerinde durulmuştur. Yapı ölçeğinde baktığımızda dönem kaynaklarının ve mimari eserlerin bizlere verdiği ipuçları ile Anadolu Selçuklularında altı bâninin eserlerindeki tahrifat belirtilmeye çalışılmıştır. Genelde Selçuklu dönemindeki tahrifat yapının kitabesinde geçen ismi ile sınırlı kalmıştır. İntikam alma fenomeninin görüldüğü bânilerden biri Selçuklu sultanı İzzeddin Keykâvus diğeri ise Selçuklu hükümdarı ile kan bağı olan Rükneddin Cihanşah'tır. Diğer dört bânî ise Selçuklu devrinde çeşitli görevlerde bulunmuş emirlerdir.

Anahtar Kelimeler: Sanat Tarihi, Anadolu Selçuklu, Mimari, Kitabe, İntikam Alma

ABSTRACT

The phenomenon known as the *damnatio memoriae* or revenge on memories is known as the destruction of their works by their successors or opponents when the architectural patronages lose their office, position or die. This phenomenon occurs in a wide variety of fields, from monuments to handicrafts, from sculptures to paintings, from literary works to coins. Within the scope of the *damnatio memoriae*, objects that will remind the person have been deliberately destroyed, erased or changed. The reflections of this phenomenon can sometimes be seen among the successor predecessor rulers within

* Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9295-3428> ♦ E-mail: alperaltin@nevsehir.edu.tr

the same state, and sometimes between the successor predecessor states with the same religious or political view. In some cases, revenge is not only taken from people, but they have succumbed to their ambitions by damaging their memories that will remind them. Architectural works built as religious, social, commercial or charitable structures have become works that reflect the power and propaganda of their patronages, in addition to these purposes. It has prevented the name of the person who left a work in the world, and has been instrumental in making its patrons people who are remembered with respect even after centuries. For this reason, every great person in history has signed works that will keep his name alive. While creating a work ensures that the name of its patron is remembered and not forgotten in the material world, it ensures that it is remembered and prayed for in the spiritual world. Therefore, every person who has financial power has made it his duty to create a work. Seljuk sultans, their wives, family members and relatives, as well as respected commanders, religious leaders and wealthy people undertook the patronage of the artifacts. People have conflicted with each other for various reasons during the process they have lived, and they wanted to make them pay the price by harming the person or persons they hold responsible for the harm that has happened to them. The phenomenon of taking revenge on the memories (*damnatio memoriae*) encountered in almost every period is also encountered in the Anatolian Seljuks. In our study, the phenomenon of the *damnatio memoriae* has been examined within the framework of Anatolian Seljuk history. The monuments or the inscriptions of the monuments that were deliberately destroyed by people themselves in order to take revenge during the period of Anatolian Seljuks were emphasized. When we look at the architectural perspective, it has been tried to point out the destruction in the works of six patrons in the Anatolian Seljuks with the clues given to us by the sources of the period and architectural works. In general, the destruction during the period of Anatolian Seljuks was limited to the name of the building in its inscription. One of the benefactors where the phenomenon of revenge is seen is Izzeddin Keykâvus, the Seljuk Sultan, and the other is Rükneddin Cihanşah, who is kin to the Seljuk ruler. The other four patrons were emirs who held various positions in the Seljuk period.

Keywords: *Art History, Anatolian Seljuks, Architecture, Inscription, Damnatio Memoriae*

Giriş

Büyük Selçuklulardan ayırt edilmesi için tarihi kaynaklarda Rum Selçukluları olarak geçen Anadolu Selçukluları Hititlerden sonra Orta Anadolu'yu merkez olarak alan ikinci büyük devlettir¹. Anadolu coğrafyasında kurulan ilk büyük Türk devleti de Anadolu Selçukluları olmuştur. Selçuklular Anadolu'yu hızlı bir şekilde ele geçirmiş ve Anadolu'nun bir Türk yurdu olmasını sağlamışlardır. Anadolu'ya gelmeden önce Türkistan ve İran coğrafyasında pek çok şehirde bayındırlık faaliyetlerinde bulunmuş Türkler, Anadolu'ya geldiklerinde şehirlere çok da yabancılik çekmemişlerdir. Büyük Selçukluların ünlü veziri Nizâmü'l-Mülk Siyâsetnâme adlı eserinde hükümdarın görevlerini sayarken imaret yapmayı, binalar inşa etmeyi yönetici elitlerin vazifesi olarak sıralamaktadır². Geldikleri Türkistan ve İran bölgesindeki mimari deneyimlerini Anadolu'nun kadim mimarisi ile yoğuran Selçuklular, hâkim olduğu şehirleri Türk-İslam yapıları ile donatmayı kendilerine görev edinmişlerdir³. 1980'li yıllarda yapılan araştırmalar sonucunda Anadolu Selçuklu mimarisinden kalma yaklaşık 1100 yapı olduğu, bunların %55'inin günümüze geldiği, %36'sının ortadan kaybolduğu belirtilmektedir. %9'unun ise ne durumda olduğu bilinmemektedir. Günümüze gelen eserlerin 179'u han, 167'si mezar anıtları, 135'i medrese, 122'si mescit, 115'i cami, 70'i hamam, 64'ü tarikat yapısı, 49'u köprü, 48'i saray köşk veya kasır olarak belirlenmiştir⁴. Selçuklu eserlerinde kitabesi olan yapıların tarihlendirilmesinde herhangi bir sorun yokken kitabesi olmayan, tahrip olan veya ortadan kaybolan yapıların tarihlendirilmesinde bazı problemler mevcuttur. Bu kitabelerden kimi doğanın kimi insan elinin yıkıcı gücünden nasibini aldığından dolayı bugün okunamamaktadır. Söz konusu çalışmamızda, Selçuklu döneminde intikam almak amacıyla bilinçli olarak insan eliyle tahrip edilen kitabeler veya yapılar üzerinde durulacaktır.

Literatürde hatıraların lanetlenmesi (*damnatio memoriae*⁵) olarak bilinen fenomen, eser sahiplerinin makamını, mevkisini kaybettiğinde ya da öldüğünde ardılları veya karşıtları tarafından eserlerinde tahribatlar gerçekleştirilmesi olarak bilinmektedir. Bu kapsamda mimari yapılar, el sanatları, edebi eserler, sikkeler ve resimler gibi pek çok alanda kişiyi anımsatan nesnelere bilinçli bir şekilde yok edilmeye, silinmeye veya değiştirilmeye tabi tutulmuştur. Bu fenomen kimi zaman aynı devlet içerisindeki halef selef hükümdarlar arasında kimi zaman ise aynı dini veya siyâsî görüşe sahip halef selef devletler arasında karşımıza çıkmaktadır. Yaygın olarak Roma İmparatorluğu döneminde uygulandığı bilirse de aslında geçmişten günümüze her dönemde örnekleri vardır. Akad döneminde Ninova'da bulunan Sargon'a ait olduğu belirtilen gözü oyulmuş, kulakları kesilmiş, sakalı kırılmış başın erken dönemde yapılmış *damnatio memoriae* örneklerinden

1 Ögel, 1994, 9.

2 Nizamülmülk, 2016, 165.

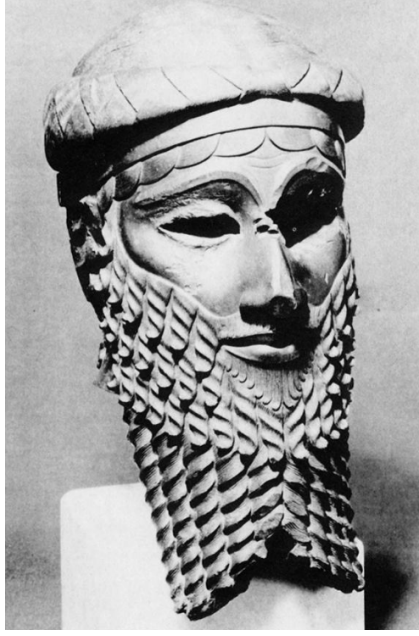
3 Altın, 2021, 438-454.

4 Bayburtluoğlu ve Madran, 1981, 942-946.

5 *Damnatio memoriae* kavramı döneminde kullanılan bir tabir olmayıp ilk kez 1689 yılında C. Schreiter ve J. H. Gerlach tarafından ortaya atılmıştır. Varner, 2001, 41.

biri olduğu iddia edilmektedir⁶ (Görsel 1). Antik Mısır'da halef hükümdarlar seleflerinin eserlerini kendilerine mal etmek istemişler ve isimlerini yazdırabilmek için kabartmaları düzelterek oyma resimler yapmışlardır⁷. MÖ 15. yüzyılda III. Tutmosis'in halef selef kininden dolayı da Haçepsut'un adını her yerden sildirdiği belirtilmektedir⁸.

Görsel 1: Ninova'da Bulunan Sargon'a Ait Olduğu İddia Edilen Tahrip Edilmiş Heykel Baş (Nylander, 1980, Pl 43.)

Roma döneminde hükümdarlar yükümlülüklerini yerine getirdikleri ölçüde kut-sallaştırılmıştır. Bunun aksi durumunda ise kötü imparator yani tiran (zorba) ya da vatan haini olarak senato tarafından suçlanmış ve *damnatio memoriae* (hatırasını lanetleme) cezasıyla cezalandırılmıştır⁹. Senato tarafından suçlu bulunan imparatorların sadece kendisine değil eserlerine de ceza verilmiştir. Bu koşulda siyâsî otorite ve prestijin hayati ifadeleri olarak algılanan tüm görsel öğelere karşı bilinçli bir saldırı başlatılmıştır. Selef imparatorların heykelleri kırılmış, isimleri silinmiş ya da halefinin özellikleri ile tekrar yapılmıştır¹⁰. Cezalandırılan kişinin adı ve unvanları tüm resmi listelerden çıkarılmış, ölüyü temsil eden balmumu maskelerinin aristokrat cenazelerinde sergilenmesi yasaklan-

6 Nylander, 1980, 329-333.

7 İnan, 1987, 315.

8 İnan, 1987, 104.

9 Schilling, 2000, 89.

10 Doğer, 2009, 12-13.

miş, hüküm giyenlerin yazdıkları kitapları varsa el konulmuş ve yakılmış, vasiyetleri iptal edilmiş, tüm malları müsâdere edilmiştir. Hatta hüküm giyenlerin doğum günü Roma halkı için kötü bir gün olarak ilan edilmiş, ölüm yıl dönümleri bir şenlik gibi kutlanmıştır¹¹. Bu ceza bir nevi ibret-i âlem olması için yapılmış, Roma’da imparatora yükümlülüklerini yerine getirmemezse karşılaşacağı durumun habercisi olmuştur. Plinius’un “Bu kişi gibi yaşama yoksa aynı kaderi sen de yaşarsın” sözüyle belirttiği gibi bir anlamda üstü kapalı bir mesajdır. MS 4-5. yüzyıllarda yaşayan Jerome imparatorların başına gelenleri şöyle ifade etmektedir: “Bir zorba öldürüldüğünde, portreleri ve heykelleri de indirilir; sonra sadece başı çıkarılır ve yüzü değiştirilir. Gövdesi kalacak şekilde galip gelenin yüzü, çıkarılanın yerine üste konularak başka bir baş ile değiştirilir.”¹² *Damnatio memoriae* ile karşılaşan ilk Roma imparatorunun Caligula (37-41) olduğu belirtilmektedir¹³. Nero (54-68), Domitianus Titus Flavius (81-96), Commodus (180-192), Geta (209-211) gibi imparatorların eserleri senatonun verdiği onayla aynı akıbete uğramıştır. Öyle ki imparator Geta’nın kazınmış olan aile tablosundaki resminde yapılan incelemelerde dışkı kalıntılarına bile rastlanmıştır¹⁴ (Görsel 2). Bu ceza sadece imparatorlara özgü olmamış, Roma döneminde İstanbul’da Hipodrom’un yapılmasında ve dikilitaşın yerine yerleştirilmesinde önemli katkıları olan kent yöneticisi (*praefectus urbis*) Proculus, gözden düştüğünde dikilitaşın kaidesi üzerindeki ismi kazınmıştır. Ancak görevini tekrar elde ettiğinde adı yeniden yazılmıştır¹⁵.

Görsel 2: Severan Tondo (MS 200)
Adlı Pano İçindeki Geta’nın Tahrip
Edilmiş Yüzü

([Wikipedia](#))

11 Varner, 2004, 1.

12 Steawert, 1999, 159.

13 Kleiner, 2010, 136.

14 Omissi, 2016, 172.

15 Ahunbay, 1997, 100.

İslam mimarisinde ilk bilinen intikam örneği Emeviler döneminde karşımıza çıkmaktadır. Abdullah bin Zübeyr, Emevilere karşı Mekke’de halifelğini ilan ettikten sonra Emevi halifesi Yezid, Mekke üzerine bir kuvvet göndermiştir. Ordunun Mekke üzerine hareket etmesi ile Abdullah bin Zübeyr Mescid-i Haram’a sığınmış, Mekke kuşatma altına alınmıştır. Kuşatmanın olduğu H 64 (M 683-684) senesinde, hangi taraftan geldiği farklı şekilde aktarılan bir kıvılcımın Kâbe’nin örtüsünü tutuşturması neticesinde Kâbe yanmış ve zarar görmüştür. Kâbe’nin duvarlarının taş ve ahşaptan dönüşümlü bir şekilde yapılmasından dolayı yangında özellikle sac ağacından olan ahşap duvar sıraları yanmış, yapının taşları çatlamıştır¹⁶. Emevi halifesi Yezid ölüp kuşatma kalkınca Zübeyr Kâbe’yi onartma çalışmasına girişmiştir. Özgün ölçülerine getirmek amacıyla yapıyı bütünüyle yıktırılmış, Hz. Muhammed’in Hz. Aişe’ye rivayet ettiği şekilde Hz. İbrahim’in temellerini esas alarak Kâbe’nin duvarını Hatım duvarına birleştirecek biçimde tekrardan ayağa kaldırtmıştır. Ayrıca Kâbe’nin kapılarını zemin seviyesinde karşılıklı olacak şekilde iki tane açtırmış, Kâbe’nin duvarlarını dokuz arşın daha yükseltmiş, üst örtüyü taşıması için üç direk ekletmiş ve içten dam kısmına çıkışı sağlayan ahşap bir merdiven yerleştirtmiştir¹⁷. Emevi halifelğine gelen Abdülmelik, Zübeyr tehdidini tamamen bertaraf etmek için Irak valisi Haccac bin Yusuf’u Zübeyr’in üzerine göndermiştir. Haccac, Ebu Kubeys tepesine mancınıklar kurdurarak şehre taşlar atmış ve şehirle beraber Kâbe’yi de tahrip etmiştir. Zübeyr’in öldürülmesi ve Mekke’nin ele geçirilmesi ile Emevi halifesi Abdülmelik, Kâbe’nin onarılması için Haccac’a emir yollamıştır. Bu emir üzerine Kâbe’nin bazı bölümlerini değiştirmiş ve Kureyş kabilesinin yaptığı ölçülere geri döndürerek Kâbe’yi Hatım duvarından ayırmıştır. Bunun yanı sıra ikinci kapıyı duvarla ördürerek tamamen kapatmış, diğer kapıyı da Kureyş kabilesinin yaptığı gibi altını örerek zeminden yükseltmiştir. İçerideki ahşap merdiveni de kaldırıp yerine taştan yeni bir merdiven inşa ettirmiştir¹⁸. Bir dönem halifelğini ilan eden Zübeyr’in Kâbe’de yaptığı değişiklikler bütünüyle ortadan kaldırılmasa da tekrar eski haline getirilerek anısı yok edilmiştir. Hicr tarafının dışında kalan cephe duvarlarına ve damı taşıyan üç direğe dokunmamasının sebebinin taşıyıcı bir unsur olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Ayrıca Kâbe’yi bütünüyle yıkmaktan çekindikleri de ifade edilebilir. Çünkü Zübeyr günlerce meşverette bulunup yıma kararını verdikten sonra bir grup Kâbe’nin yıktırılmasına karşı durmuş, tamir edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yıkım esnasında da bu çekincelerini sürdürmüşlerdir¹⁹. Bununla birlikte sonrasında Emevi halifesi Abdülmelik’in Haris’e bu hadisin gerçekliğini sorduğu, Haris’in Hz. Aişe’den duyduğunu teyit etmesi ile beraber pişman olduğu ve “Kâbe’yi, Abdullah bin Zübeyr’in yaptırdığı şekilde bırakmış olsaydım iyi olacaktı” dediği de belirtilmektedir²⁰. Bir başka intikam örneği Abbasi döneminde gerçekleşmiştir. Yedinci Abbasi halifesi olan Memun, 832 yılında Kubbetü’s Sahra’da birtakım onarımlar gerçekleştirmiş,

16 Ebu’l-Velid El-Ezraki, 2020, 191-197.

17 Ahmet b. Yahyâ El-Belâzuri, 2013, 52.

18 Ünal, 2001, 15.

19 Ebu’l-Velid El-Ezraki, 2020, 198.

20 Ahmet b. Yahyâ El-Belâzuri, 2013, 53.

bu onarım esnasında özgün olarak günümüze gelmiş en erken tarihli İslam kitabesinde tahrifat yaptırmıştır²¹. Kitabede H 72 (M 691) tarihi bulunmasına rağmen H 198-218 (M 813-833) arasında halifelik makamında bulunan Memun'un adı geçmektedir. Mevcut tarih ve halifenin yaşadığı dönem arasında bir asırdan fazla zaman aralığının olmasının sebebi, Abbasi halifesi Memun'un Emevi halifesi Velid'in ismini kazıtarak kendi ismini kitabeye işletmesidir²². Bilindiği üzere kanlı bir ihtilal ile hilafeti ele geçiren Abbasiler, Emevilerin tam zıddı bir politika izlemişlerdir. Siyâsî, askeri, ilmi ve sanatta gördüğümüz bu zıtlık Emevilerin beyaz renkli sancaklarına karşı Abbasilerin siyah renkli sancaklarına kadar gitmiştir²³. Bundan dolayı Abbasiler, Emeviler üzerinde sadece askeri veya siyâsî tahakküm kurmak istememişler, bu hakimiyeti tüm alanlara yaymayı amaçlamışlardır. Abbasi camilerinin ve saraylarının daha büyük boyutlu yapılmasının amaçlarından birisi de bu olmuştur. Bu nedenle Emevi döneminde yapılmış olan Kubbetü's Sahra'da, Emevi halifesinin ismini kazıtıp Abbasi halifesinin isminin yazılmış olması doğaldır (Görsel 3). Siyâsî bir düşüncenin mimariye yansıdığı olayda Emevi halifesinin ismini kazıtarak Emevilerden intikam almak ve halifeyi de tarihten silmek istemiştir.

Bir başka kayıta Şia Büveyhoğullarının Sünni İslam'ın hâkim olduğu Bağdat'ı ele geçirdiklerinde camileri Şîî yazılarıyla süslendiği bu yazıların Mu'izzüdevle zamanında bir gece kazınarak yok edildiği Ebu'l-Fida tarafından aktarılmaktadır²⁴. Benzer bir durum Kuzey Afrika'da hüküm sürmüş halef selef (Murabıt-Muvahhid) iki devlet için de geçerli olmuştur. Murabıtların yaptırmış olduğu Tlemsen Camisi'nde bânînin adını unutturmak için tahrifat yapılmıştır. Kitabesine göre 1136 yılında yaptırıldığı anlaşılan camide sadece bânînin isminin geçtiği yer bilinçli bir şekilde kazınmıştır²⁵. Murabıtlar döneminde bu tarihte Ali bin Yusuf (1106-1143) hükümdar olduğu için kitabe kazınan kısımda bu hükümdarın isminin olduğu belirtilmektedir²⁶. Ayrıca Murabıtların başkenti Marakeş'te yer alan sarayı ve camisi bütünü ile ortadan kaldırılmış hiçbir anı yapısı bırakılmamıştır. Muvahhidler sadece Marakeş'teki caminin minberini korumuş, kendilerinin yaptırmış olduğu Kutubiye Camisi'ne söz konusu minberi taşımışlardır²⁷.

Gerek kendisinden önceki devletlerde gerekse çağdaşlarında olduğu gibi hatıralardan intikam alma fenomeni ile Anadolu Selçuklu mimarisinde de karşılaşmaktadır. Bilhassa kitabelerde isimlerin ya da satırların tahrif edildiği gibi bazen yapının veya kitabenin bütünüyle kaldırılması da söz konusu olmuştur²⁸. Selçuklu dönemi tarihi kaynaklarında doğrudan mimari eserlerden intikam alma hususunda bilgi neredeyse hiç bulunmadığı için genel itibariyle yorum neticesinde bu olgu ile karşılaşmaktadır. Selçuklu

21 Grabar, 2006, 59.

22 Enderlein, 2007, 65.

23 İbn-i Haldûn, 2004, 348.

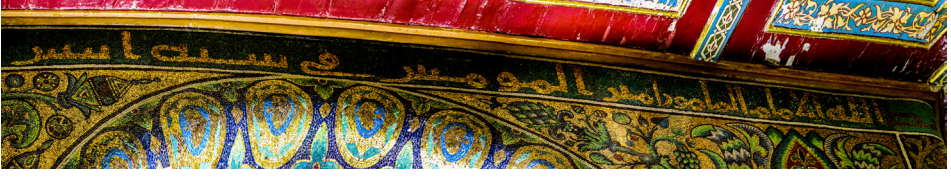
24 Ebu'l-Fida, 1997, 442.

25 Ülken, 1948, 261-262.

26 Almagro, 2015, 222-224.

27 Kubisch, 2000, 257.

28 Redford, 2013, 167.

Görsel 3: Kudüs Kubbetü's Sahra'daki Değiştirilen Kitabe

dönemindeki mimariden intikam alma Roma İmparatorluğu'ndaki gibi bir senato dahilinde alınmış bir karar değil, kişisel veya toplumsal nefret neticesinin bir sonucu olmuştur. Bazı durumlarda eseri yapan kişinin cezalandırıldığı gibi eserleri de bu cezayı çekmiştir. Bazı durumlarda ise kendisine hayatta iken ceza verilememiş ama öldüğünde gücü elde edince yapılarına zarar verilmiştir. Eserleri tahrip edilen veya edildiği düşünülen bâniler katalogta kronolojik sıraya göre isim isim aktarılacak intikam alma fenomeninin uygulanmış olduğu yapılar belirtilmeye çalışılacaktır.

Bânîler

1. Zahireddin İli

Dânişmendlilerden Nizâmeddin Yağıbasan'ın oğlu olan Zahiireddin İli, II. Kılıçarslan'ın 1164 yılında Yağıbasan'ı alt edip Sivas'ı almasıyla diğer iki kardeşi Muzafereddin Mahmud ve Bedreddin Yusuf ile beraber Anadolu Selçuklularının hizmetine girmiştir²⁹. Bilahare Gıyâseddin Keyhüsrev taraftarı ve hizmetkarı olmuştur. Sultan Rükneddin Süleymanşah başa geçince de Gıyâseddin Keyhüsrev'e vefa ve bağlılığını devam ettirmiştir³⁰. Gıyâseddin Keyhüsrev, Rükneddin Süleymanşah'ın ölümü ile birlikte tekrar başa geçmiş, bu dönemde Zahiireddin İli'yi uç beyi olarak görevlendirmiştir. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümü ile oğullarından Alâeddin Keykübâd, abisi İzzeddin Keykâvus'un üzerine yürümüş İzzeddin Keykâvus'u Kayseri'de kuşatmıştır. Bu sırada Alâeddin Keykübâd Zahiireddin İli'nin de desteğini almış, onu pervane makamına yükseltmiştir³¹. İzzeddin Keykâvus geçmişte yardımda bulunduğu ve dostane ilişkilerinin olduğu Zahiireddin İli'nin bu kuşatmaya katılmasına oldukça üzülmüş kuşatma esnasında bir mektup yazarak kendisinden vefa yerine cefa gördüğünü belirtmiştir³². Kuşatmanın başarıya ulaşmaması ile birlikte Alâeddin Keykübâd Ankara'ya kaçarken Zahiireddin İli'yi Niğde göndererek mücadeleye devam etmek istemiştir³³. Ancak İzzeddin Keykâvus, Ankara'yı kuşatıp alarak Alâeddin Keykübâd tehlikesini bertaraf etmiştir. Zahiireddin İli Niğde'de ayak takımının çıkardığı karışıklıklarla birlikte emniyette olmadığını anlayarak önce Ulu-

29 Turan, 1971, 272., Löytved, 1907, 8.

30 İbn Bibi, 2020, 107.

31 Turan, 1971, 294.

32 İbn Bibi, 2020, 143.

33 Turan, 1971,300.

kışla (Lülüve), oradan da Sis (Kozan) üzerinden Şam'a geçmiştir³⁴. 1212 yılında hayatını kaybetmiş olan Zahirreddin İli bugün Gaziantep sınırları içerisinde yer alan Tellbaşir kalesine defnedilmiştir. İzzeddin Keykâvus, 1218 yılında Suriye seferi düzenlemiş, Merziban, Raban ve Tellbaşir'i ele geçirmiştir³⁵. Bu sefer vesilesiyle geldiği Tellbaşir'de Zahirreddin İli'nin metfun olduğunu bildiği için onun mezarını arattırmıştır. İbni Bibi'nin anlatımına göre İzzeddin Keykâvus kendisine karşı gelmiş ve ihanet etmiş olan Zahirreddin İli'nin kabrinin bulunmasını emretmiş, ciddi bir araştırmadan sonra mezar yerini buldurtmuştur. Sultan mezarının açılmasını, kemiklerinin çıkarılıp ateşe atılmasını ve küllerinin rüzgârda savurulmasını emretmiştir³⁶. Asla affetmediği Zahirreddin İli'den Türk-İslam inanç ve gelenekleriyle hiç bağdaşmayan bir tarzda intikam almak istemiştir³⁷. Adam Mez, ölü yakmanın İslam inancı içerisindeki en büyük ceza olduğunu, bunun aynı zamanda ruhun imhası olarak düşünüldüğünü belirtmektedir³⁸. Zahirreddin İli'nin türbesi olup olmadığı mevcut bilgilerden çıkarılamamaktadır. Ancak araştırma sonucu bulunduğu göre türbe si veya en azından bir mezar taşının olduğu ifade edilebilir. İzzeddin Keykâvus, Zahirreddin İli'nin kemiklerini çıkarttırıp yaktığına göre dünya üzerindeki bedeninin son hatırası olan kemiklerine bile tahammül etmediği anlaşılmaktadır. Kemikleri ortadan kaldırıldığı gibi mezar taşı da aynı akıbete uğramış olmalıdır. Zahirreddin İli'nin Sivas şehrinde günümüze gelemeyen bir funduk (han-otel) ve hanı³⁹ olduğu İzzeddin Keykâvus'a ait vakıf kayıtlarında yer almaktadır⁴⁰. Aksaray'da Zahriyye Hankahı'nın da aynı bânî tarafından yaptırıldığı tahmin edilmektedir⁴¹. Acaba bunlarda bir tahrifata gidilmiş midir? Bunu bilmek eldeki kaynaklardan zordur. Ancak ölünün bedenine varacak kadar intikam almak isteyen İzzeddin Keykâvus kitabede veya yapıda bilinçli bir şekilde tahrifat yaptırmış olabilir. Bunların dışında Aksaray'da bulunan Alayhan, Selçuklu kaynaklarında Pervane Hanı olarak geçmektedir⁴². Pervane Hanı'nın bölgedeki başka bir han olabileceği belirtilse de⁴³ bizim için önemli olan burada Pervane isimli bir hanın olması ve bunun Zahirreddin İli ile ilişkilendirilmesidir. Söz konusu hanın Zahirreddin İli tarafından yaptırıldığı iddia edilmektedir⁴⁴. Bu iddiaların tek dayanak noktası yapının Alâeddin Keykübâd döneminden önce pervane ismiyle anılmasıdır. Ama bu dönemde pervane makamında kimin olduğu meçhuldür. Bundan dolayı İbrahim Hakkı Konyalı, "II. Kılıçarslan döneminde-

34 Uyumaz, 2003, 16.

35 Cahen, 2002, 71.

36 İbn Bibi, 2020, 213.

37 Koca, 2002, 582.

38 Mez, 2023, 418.

39 Yinanç, 1991, 39.

40 Turan, 1951, 449.

41 Konyalı, 1974, 1408b.

42 Konyalı, 1974, 1100.

43 Eravşar, 2017, 310.

44 Hamzakadı, 1965, 5., Çetintürk, 1986, 187.

ki adını bilemediğimiz bir pervane yaptırmış” demektedir⁴⁵. Zahireddin İli'nin Alâeddin Keykûbâd döneminde pervane görevi oldukça kısa olmuştur. Lakin Cahen, Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanat döneminde Zahirreddin İli'nin pervane görevinde olduğunu ileri sürmektedir⁴⁶. Bu bilgilerden hareketle kaynaklarda kendisinin yaptırdığı bilinen bir hanın ve Aksaray'da bir hankahın olması burada da bir han yaptırmış olma ihtimalini güçlendirmektedir. Tabi hanın kapalı kısmının kitabesinin bozulması tüm bu problemleri doğurmaktadır⁴⁷ ve pek çok soru işaretini de beraberinde getirmektedir. Kitabedeki tahrifatın nedeni bânîsi ile İzzeddin Keykâvus arasındaki husumet olabilir mi? Maalesef bunu da günümüzdeki bilgilerimizle çözmeye imkânımız yoktur.

2. I. İzzeddin Keykâvus

Gıyâseddin Keyhüsrev'in üç oğlundan en büyüğü olan İzzeddin Keykâvus, Anadolu Selçuklu devletinin sekizinci hükümdarı olmuştur. 1211 yılında Alaşehir muharebesinde zafer sarhoşu olan ordunun emniyetsizliği ile meydana gelen boşluktan sinsice yararlanan bir Frenk askeri I. Gıyâseddin Keyhüsrev'i savaş alanında şehit etmiştir. Bunun üzerine ordu dağılmış, Selçuklular kazandığı savaşı kaybetmişlerdir. Hükümdarın ölümü ile oluşan otorite boşluğunu bir an önce bertaraf etmek isteyen devletin ileri gelenleri ve komutanları Konya'da bir toplantı yaparak devletin başına kimin geçmesi gerektiğini kararlaştırmış, bu karar ile I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in en büyük oğlu İzzeddin Keykâvus'un tahta çıkmasını sağlamışlardır. Babasının ölüm haberini alan diğer oğlu Alâeddin Keykûbâd, Konya'ya gitmekte olan kardeşinin üzerine bir ordu ile hareket etmiştir. Pervane Zahirreddin İli, Ermeni Leon ve amcası Muğiseddin Tuğrulşah ile ittifak yapan Alâeddin Keykûbâd kardeşini Kayseri'de yakalamış ve şehri kuşatma altına almıştır. Hazırlıksız yakalanan İzzeddin Keykâvus ümitsizliğe düşmüşken Kayseri Şahnesi araya girmiş, türlü vaatlerde bulunup Ermeni Leon'u kuşatmadan vazgeçirmiştir. Bir anda rüzgârın tersine dönmesiyle Alâeddin Keykûbâd'ın amcası, kardeşinin topraklarına saldırı hazırlığında olduğunu sebep göstererek kuşatmayı terk etmiş, Alâeddin Keykûbâd'ı yüz üstü bırakmıştır. İttifakın tamamen dağılması ile birlikte yalnız kalan Alâeddin Keykûbâd da kaçarak Ankara'ya sığınmıştır. Taht üzerindeki tehlikeyi tamamen bertaraf etmek isteyen İzzeddin Keykâvus gerekli kudreti bulduktan sonra Alâeddin Keykûbâd'ın hak iddiasını ortadan kaldırmak üzere 1212 senesinde Ankara'yı muhasara altına almıştır. Bir sene süren Ankara kuşatması esnasında İbni Bibi'nin belirttiğine göre şehrin karşısına askerleri için evler ve barakalar yaptırmış, burada bir de medrese inşa ettirmiştir. Medreseyi yaptıran *“Eğer şehrin fethi gerçekleşirse, şehirde vakıflar kurup onun geliriyle her bakımdan yeterli olan hocalar (fukaha) görevlendiririm. Eğer şehrin alınması beklemede kalırsa, oturmak için bir saray yaptırmış olurum.”* diye düşündüğü belirtilmektedir⁴⁸. Bu bilgilerden hareketle İzzeddin Keykâvus'un kuşatmanın beklediğinden uzun sürmesi

45 Konyalı, 1974, 1106.

46 Cahen, 2002, 181.

47 Kitabenin kalan kısmını İbrahim Hakkı Konyalı şöyle okumuştur. “Amera hazel han el mübarek el el hilati Konyalı”, 1974, 1101.

48 İbn Bibi, 2020, 163-164.

ile bir harekât merkezi inşa ettirmiş olduğu ifade edilebilir⁴⁹. Aslında böyle bir bina inşa ettirmesi onun fetihteki kararlılığının da bir göstergesidir. Halkın Alâeddin Keykübâd'ın yanına çıkararak “medreseyi kardeşinin emellerini söndürmek için yaptı.”⁵⁰ demeleri de bunu açıklamaktadır. Eğer fetih gerçekleşmezse saray olarak kullanacağını söz etmesi ise yönetim merkezinin Ankara'ya alınması olarak değil fetih gerçekleşene kadar burada ika- met edeceğinin işaretidir. Erzakın azalması, halkın hayıflanması karşısında çaresiz kalan Alâeddin Keykübâd eman istemiş, şehrin gücünün kırılması ile birlikte İzzeddin Keykâvus Ankara Kalesi'ni sulh yolu ile teslim almıştır. Alâeddin Keykübâd şehrin düşmesi ile hapsedilmiştir. Kaleyi ele geçirdikten sonra İzzeddin Keykâvus sözünü ve adağını yerine getirip bolca gayrimenkul bağışlayarak inşa ettirdiği yapıya ihanda bulunmuştur. 1211-1220 tarihleri arasında devleti yöneten İzzeddin Keykâvus'un 1220 senesinde hastalık neticesinde ansızın ölümü ile Seyfeddin Ay-aba, Alâeddin Keykübâd'ın hapis tutulduğu Malatya'ya doğru giderek ona müjdeli haberi vermiştir. Maiyeti ile birlikte Sivas'a gelen Keykübâd burada abisinin tabutunu görmüş ve Sivas Ulu Camisi'nde biat töreni yapılmış, üç günlük yas tutulduktan sonra sultanlık merasimi ile resmen devletin başına geçmiştir⁵¹.

Ankara'daki bu medrese ve medresenin vakfı ne yazık ki günümüze gelememiştir. Medresenin tam olarak nerede bulunduğu ve nasıl bir plana sahip olduğu hakkında da bir bilgi mevcut değildir. Ancak askeri mahiyette yapılmış bir yapının daha sonrasında eğitim yapısına dönüştürülmesi çok da yabancı bir fikir değildir. İslam'ın erken dönemlerinde rastlanılan sınır karakolu olarak inşa edilen ribatlar daha sonra sınırların genişlemeye başlaması ile birlikte fonksiyon değiştirerek tarikat, ticaret ve eğitim yapıları olarak kullanılmıştır⁵². Bu açıdan baktığımızda eski geleneğin Anadolu Selçuklularında da yaşatıldığı ifade edilebilir. Medrese, İbni Bibi'nin belirttiğine göre Alâeddin Keykübâd tarafından saltanatı ele geçirince yıkılmış, vakıflarını ise müsâdere ettirmiştir. Bibi, medresenin kalıntılarının o dönemde görülebildiğini de belirtmektedir⁵³. Kardeşi ile taht mücadelesi konusunda husumeti olan Alâeddin Keykübâd açık bir şekilde kardeşinin Ankara'daki anısını yok ederek intikamını mimariden çıkarmıştır. İzzeddin Keykâvus'un ölümü ile mecliste kimin başa getirileceği tartışılırken Alâeddin Keykübâd önerilince daha önce Tokat'ta onun hizmetinde bulunan Sahih Necmeddin ile Pervane Şerefeddin Muhammed, Alâeddin Keykübâd için “kindar, kıskanç ve haşin biridir” diyerek karşı çıkmışlardır⁵⁴. Gerçekten de Alâeddin Keykübâd yenilgisinde pay sahibi olanlara kin gütmüş ve fırsatını bulduğunda intikamını almıştır. Alâeddin Keykübâd kendisi için kötü anıya sahip olan bir nevi yenilgisinin nişanesi olan yapıyı ortadan kaldırmış, böylece geçmişe ait tarihe tanıklık etmiş bir yapıyı yok etmede herhangi bir beis görmemiştir. Sinop'ta kırılmış ve harap olmuş bir kitabeden hareketle İzzeddin Keykâvus'un burada

49 Turan, 1971, 300-301.

50 İbn Bibi, 2020, 164.

51 Turan, 1971, 327-328.

52 Detaylı bilgi için bk. Köprülü, 1942, 267-278.

53 İbn Bibi, 2020, 164.

54 İbn Bibi, 2020, 228.

da bir medrese yaptırdığı belirtilmektedir⁵⁵. Günümüze gelemeyen medresenin Rumlar tarafından yıktırılmış olabileceği tahayyül edilse de Alâeddin Keykûbâd tarafından da yıktırılmış olabileceği düşünülebilir. Alâeddin Keykûbâd'ın, selefinin mimari hatıralarını yok etmesi veya unutturması sadece bu medrese ile sınırlı kalmamış, diğer yapılarında da bazı tahrifatlar gerçekleştirmiştir.

Sinop 1214 yılında İzzeddin Keykâvus döneminde fethedilmiştir. Sultan, şehri ele geçirdikten hemen sonra kalenin tamirine ve şehrin iskanına başlamıştır. Ayrıca şehre iç kale yapılmasını emretmiştir⁵⁶. Bu kaledeki burçların inşasını emirler üstlenmiş isimlerini de kitabelere işlemişlerdir. Sinop kalesinde Selçuklu dönemine tarihlenen bugün bilinen on dokuz kitabe mevcuttur⁵⁷. Sinop kalesinin ana kapılarından biri olan Lonca kapısının üzerinde Sinop fatihi İzzeddin Keykâvus dönemine tarihlenebileceği düşünülen bir kitabe bulunmaktadır. Kitabe diğerlerinden farklı olarak bilinçli bir şekilde bütünüyle kazınarak silindiği için günümüzde okunamamaktadır (Görsel 4). Kim tarafından ne amaçla kazındığı bilinmemektedir. Şehir 1214 yılında ele geçirildikten sonra 1254 yılında Trabzon Rum İmparatorluğu tarafından zapt edilmiş, 1262 yılında tekrar kazanılmıştır. Kitabenin bu dönemde tahrif edildiği düşünülebilir. Ancak ilk fethedildiğinde Sinop kalesine on dokuz kitabe yerleştirilmiştir. Bunlardan biri yazım dili olarak diğerlerinden farklıdır. Rumca ve Arapçanın bir arada görüldüğü kitabe sağlam bir şekilde bugüne kadar gelmiştir. Yani eğer ki Trabzon Rum İmparatorluğu döneminde tahrif edilecek olsaydı ilk olarak kendi dillerinde olan bu kitabeyi tahrif etmeleri gerekirdi. Ancak bu kitabenin Rumca ve Arapça yazılarında herhangi bir tahrifat izi bulunmamaktadır. Buradan hareketle kitabenin sekiz yıllık Rum İmparatorluğu döneminde tahrif edilmediği belirtilebilir. Bu kitabenin Cumhuriyet döneminde tahrif edilen kitabelerden olmadığı daha öncesinde silinmiş olduğu Osmanlı'nın son dönemlerinde Hüseyin Hilmi tarafından yayınlanmış Sinop Kitabeleri adlı çalışmasından anlaşılabilir⁵⁸. Kitabe burada silinmiş bir şekilde yer aldığına ve Hüseyin Hilmi tarafından herhangi bir bilgi verilmediğine göre 20. yüzyıldan daha öncesinde tahrif edilmiştir. Buradaki kitabenin Alâeddin Keykûbâd tarafından tahrif edildiği belirtilmektedir⁵⁹. Diğer kitabelerin tahrif edilmeyip bu kitabenin tahrif edilme nedeni olarak bir tahminde bulunabiliriz. Kalenin cephelerinde yer alan kitabelerden üçü yazılar bozulduğundan okunamamış, birinde ise dini ibare bulunmaktadır. Diğer on üç kitabenin her birinde İzzeddin Keykâvus ismi ile birlikte bir emirin adı geçmektedir. Kitabelerden biri dışında yalnızca İzzeddin Keykâvus'un isminin geçtiği bir kitabe yoktur. Bundan dolayı söz konusu kazınmış kitabenin İzzeddin Keykâvus'un sultan kitabesi olduğu düşünülmektedir. Scott Redford çalışmasında ustaca kazındığını belirttiği kitabeyi farklı teknikler kullanarak ve hemen yakınındaki sultana ait diğer kitabe ile karşılaştı-

55 Koca, 1997, 98.

56 Ülkütaşır, 1949, 114.

57 Ulus, 2014, 8-29.

58 Hüseyin Hilmi, 1923.

59 Bayburtluoğlu, 1993, 136.; Tütüncü, 2012, 101.; Redford, 2014, 170-184.

Görsel 4: Sinop Kalesi'ndeki Kazınarak Silinen Kitabe

arak okunabileceğini keşfetmiş ve beş satırlık kitabeyi çözümlenmeye çalışmıştır⁶⁰. Bu çözüme göre söz konusu düşüncemizi destekleyecek biçimde kitabenin sultan kitabesi olarak Lonca Kapısı üzerine yerleştirildiği ileri sürülmektedir.

I. İzzeddin Keykâvus saltanat yıllarında itibarını yüceltmek ve devletin başkentinde bir iz bırakmak için Konya Ulu Camisi'ni genişletme ve tamirat faaliyetine girişmiştir⁶¹. Caminin avlusu içerisindeki Sultanlar Türbesi olarak bilinen II. Kılıç Arslan (Kümbethane) Kümbeti'nin yanına Atabey Ayaz'a kendisi için bir de kümbet ısmarlamıştır⁶². Ancak verem hastalığından zamansız ölen İzzeddin Keykâvus ne camisinin ne de türbesinin tamamlanmasını görebilmiştir. Yarıda kalan inşaat çalışmasını devletin başına yeni geçen Alâeddin Keykûbâd üstlenmiştir. Lakin bu tamamlatma sadece cami için geçerli olmuş, kümbetin inşası yarım bırakılmıştır⁶³. Caminin onarım ve genişletme faaliyetine dair altı kitabe bulunmaktadır. Bu kitabelerden üçünde Alâeddin Keykûbâd'ın, birinde ise İzzeddin Keykâvus adı geçmektedir. İki kitabedeki isim konusunda ise ihtilaf vardır. Bazı araştırmacılar söz konusu kitabelerde Alâeddin Keykûbâd adının geçtiğini belirtmekteyken⁶⁴ bazı araştırmacılar ise İzzeddin Keykâvus isminin geçtiğini ancak uvida ve isimde bilinçli şekilde tahrifat yapıldığından dolayı tam olarak anlaşamadığını

60 Redford, 2014, 170.

61 Sönmez, 2000, 174.

62 Tuncer, 1986, 186.

63 Erdemir ve Yavuzylmaz, 2010, 137.

64 Konyalı, 1964, 301-304., Önder, 1971, 103-104., Kunt ve Soy, 2020, 65-73.

belirtmektedir⁶⁵. İbrahim Hakkı Konyalı, kitabelerdeki hükümdarın künyesini değiştirmek amacıyla yapılan tahrifatın tamamen asılsız olduğunu ifade etmektedir⁶⁶. Ancak kitabelerdeki tahrifat doğal şartlardan oluşmuş gibi gözükmemektedir. Çünkü hem batı cephedeki hem de kuzey cephedeki kitabelerde aynı yerlerin tahrif edilmesi mevzuubahistir. İzzeddin Keykâvus kitabelerde ve sikkelerde isminden önce “İzzed-dünya ved-din” unvanını kullanmakta iken Alâeddin Keykûbâd “Alaed-dünya ved-din” unvanını kullanmaktadır. Görüldüğü üzere başı farklı sonu aynı olan unvanın başı kazındığında kime ait olduğunu öğrenmek güçleşmektedir. Aynı şekilde İzzeddin’in Keykâvus, Alâeddin’in ise Keyhüsrev unvanlarının da benzer harfleri vardır. Kitabelerdeki tahrifat “key” hecesinden sonra gelmektedir. Burada bizleri doğru yola sevk edecek ibare iki hükümdarın kullandığı diğer sıfatlardır. Alâeddin Keykûbâd, kendisine ait kitabelerde ve sikkelerde “es-Sultan el-Azam” veya “es-Sultan el-Muazzam” unvanlarını kullanmıştır⁶⁷. Camideki Alâeddin Keykûbâd’ın isminin geçtiği kitabelerde “el-Muazzam” unvanını görmekteyiz. İzzeddin Keykâvus ise “es-Sultan el-Galip” unvanını kullanmıştır. Sinop Kalesi kitabelerinde⁶⁸ ve dönem sikkelerinde⁶⁹ unvanın kullanımı ile karşılaşılmaktadır. İzzeddin Keykâvus’un kullandığı bu unvanın iki tahrif olan kitabe de yer alması bu kitabelerin İzzeddin Keykâvus’a ait olduğunun kanıtıdır⁷⁰. Alâeddin Keykûbâd’a ait kitabelerde bir tahrifat görülmesine rağmen (Görsel 5-6-7) bunlarda meydana gelmiş olan tahrifat açıkça mimariden intikam alma örneğidir. Aslında bu kitabelerin İzzeddin Keykâvus için hazırlandığı, belki bitirildikten sonra tahrif edildiği belki de kitabelerin işlenmesi sırasında müdahale edilerek yazılmış kısımların tahrif edildiği, yazılmayan kısmın ise yeniden düzenleme yapılarak yazıldığı da düşünülebilir (Görsel 8-9). Kuzey cephedeki İzzeddin Keykâvus adının geçtiği sağlam kitabede neden herhangi bir müdahale bulunulmadığı ise bilinmemektedir (Görsel 10). Ancak Redford söz konusu kitabenin aslında kümbet için hazırlandığını inşaatın yarım bırakılması ile caminin avlu duvarına yerleştirilmiş olabileceğini öne sürmektedir⁷¹. Ayrıca kitabelerin yerlerine baktığımızda Alâeddin Keykûbâd’a ait olan kitabelerin daha yukarıda konumlandırıldığı dikkat çekmektedir. Tüm bunlar göz önüne alındığında Alâeddin Keykûbâd kardeşinin mimari anısını tamamlamış, ancak inşa etme emrini meşru olarak kendisi vermiş olarak göstermiştir⁷². Bunu sadece lafzen değil, önceki kitabelerdeki tahrifatlarla birlikte yeni yazılan kitabelerle de desteklemiştir.

65 Löytved, 1907, 30., Oral, 1957, 59., Duran, 2001, 39-40.

66 Konyalı, 1964, 301

67 Tekin, 2005, 247.

68 Hüseyin Hilmi, 1923, 6-9.

69 Erkiletlioğlu ve Güler, 1996, 86-89.

70 Duran, 2001, 39-40.

71 Redford, 2014, 95.

72 Huart, 1895, 47.

Görsel 5: Konya Alâeddin Camisi'nin Batı Cephesindeki Alâeddin Keykûbâd Adına Yazılmış Kitabe

Bilindiği gibi Konya Alâeddin Camisi'nin avlusunda İzzeddin Keykâvus'a ait üstü açık yarım bir kümbet yer almaktadır. Üzerindeki kitabelik kısmı boş olan yapıda tarih verecek herhangi bir emare yoktur. Ancak caminin kuzey cephedeki tahrif edilmiş olan kitabesinde “mescit ve türbe-i mutahhara” şeklinde ibarenin bulunması, türbenin cami ile birlikte İzzeddin Keykâvus tarafından inşa ettirilmeye başlandığını kanıtlamaktadır. Alâeddin Keykûbâd'ın adının geçtiği ve caminin tamamlanmasını emrettiği üç kitabede türbeye dair bir kayıt bulunmamaktadır⁷³. Neden yarım bırakıldığına dair ipucunu, camideki bu kitabenin tarihinden çıkarabiliriz. Kitabede H 616 (M 1219) tarihi geçmektedir. Yani İzzeddin Keykâvus'un hükümdarlığının son yıllarıdır. Ansızın ölümü ile birlikte hayalleri gibi türbesi de yarım kalmıştır. Peki neden kendisi için başkentinde türbe yaptırdığı halde Sivas'taki darüşşifasında metfundur? İzzeddin Keykâvus Sivas'taki darüşşifasında kendisi için bir türbe yeri hazırlamış mıdır? Bu gibi soruları cevaplamak için ne yazık ki tarihi kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklar sultanın Sivas'ta defnedilmesini Sivas'ı çok sevmesine ve vasiyet etmesine bağlamıştır. Oysa halefi Alâeddin Keykûbâd, Kayseri'yi çok sevmiş ve ömrünün büyük bir kısmını Kayseri'deki Keykûbâdiye Sara-

73 Önkal, 2015, 73.

Görsel 6: Konya Alâeddin Camisi'nin Kuzey Cephesindeki Alâeddin Keykübâd Adına Yazılmış Kitabe

Görsel 7: Konya Alâeddin Camisi'nin Kuzey Cephesindeki Alâeddin Keykübâd Adına Yazılmış Kitabe

yı'nda geçirmiştir. Ölümü bile Kayseri'deki bu sarayda gerçekleşmiştir. Ancak ölümü ile naaşı Konya'ya taşınmış ve Sultanlar Türbesi'ne defnedilmiştir. Bundan dolayı Sivas'ı çok sevmesi veya orada bir yapısının bulunması, geçerli bir neden olmasa gerektir. Burada dönemin tarihine ve mimari yapının bizlere verdiği ipuçlarına gitmemiz gerekmektedir. İzzeddin Keykâvus kardeşi Alâeddin Keykübâd'ı Ankara Kalesi'nde mağlup edince gücü sadece kendisinde toplamak isteyen her lider gibi onu öldürmek istemiştir. Ancak Keykâvus'un Malatya melikliğinden beri hocası olan Şeyh Meceddin İshak'ın araya girmesi ile bu düşüncesinden vazgeçip onu önce Minşâr (Masara) sonra Kezirpert Kalesi'ne hapsedirmiştir⁷⁴. Alâeddin Keykübâd abisinin saltanat yılları boyunca hapisanede kaderini beklemiştir. Ta ki abisi Sivas'ta hastalanıp vefat edinceye kadar sürmüştür. Alâeddin Keykübâd başa geçtiğinde hayatta iken alt edemediği abisinin mimari anılarına yönelmiş, onlara zarar vererek bir nevi intikam (rövanş-revenge) almak istemiştir. Alâeddin Keykübâd Konya Alâeddin Camisi kitabelerindeki tahrifatlarla birlikte kardeşinin kendisi için

74 Koca, 1997, 27.

Görsel 8: Konya Alâeddin Camisi'nin Batı Cephesindeki Tahrif Edilmiş Kitabe

Görsel 9: Konya Alâeddin Camisi'nin Kuzey Cephesindeki Tahrif Edilmiş Kitabe

yaptırması olduğu türbeyi de tamamlamayıp abisinin cenazesini bir nevi aile kabristanının dışında tutmuştur⁷⁵. İzzeddin Keykâvus Kümbeti, yapıldığı günden bugüne kadar hiçbir zaman tamamlanmadığı gibi içerisinde metfun kimse de bulunmamaktadır (Görsel 11). Ayrıca süslemelerinin yarım bırakılması, içinde sembolik sandukanın bulunmayışı

75 Eser, 2017, 61.

Görsel 10: Konya Alâeddin Camisi'nin Kuzey Cephesindeki İzzeddin Keykâvus Adına Yazılmış Kitabe

ve üstünün kapatılmaması gibi pek çok sebeple yapının tamamlanmadığı aşikârdır⁷⁶. 14. yüzyıl seyyahlarından İbn Battuta, Manisa'da Saruhan Beyi ziyareti esnasında şahit olduğu cenaze ritüelini şöyle aktarmaktadır: “Buraya girdiğimizde onu birkaç ay evvel ölmüş oğlunun türbesinde bulduk. Bayram gecesi ile sabahını anne baba bu türbede geçirmişler. Çocuğun cesedi yıkanıp hazırlanmış, kalaylı, demir kaplı tahta bir tabut içine konmuş ve cesetten çıkan kokunun kaybolması için çatısı açık bir kubbe ye asılmıştı. Bir süre sonra çatı örülecek, tabut yere indirilecek, üstüne de ölünün elbiseleri örtülecekti. Pek çok

Görsel 11: Konya Alâeddin Camisi'nin Avlusundaki İzzeddin Keykâvus Kümbeti'nin Boş Kitabeliği

76 Erdemir, “2009, 240.

*hükümdar için böyle yapıldığını daha önce görmüştüm ben ...*⁷⁷. Bu bilgilerden hareketle türbe mimarisinde yapıların bânîsi ölene kadar üstlerinin kapatılmadığı, ölümünden belirli bir süre sonra üstlerinin kapatılarak tamamlandığı düşünülebilir. Pek çok hükümdar için benzer bir uygulamaya şahit olduğunu belirtmesi döneminde nadir bir ritüel olmadığının göstergesidir. Bu açıdan baktığımızda türbenin üstünün kapatılmamasının nedeni hiç gerçekleşmeyen cenaze ritüelidir. Sultanın cenazesi Konya’da kendi yaptırmış olduğu türbeye değil de Sivas’ta inşa ettirdiği darüşşifa içerisine taşınmıştır. Sultanın kabri Sivas Darüşşifası’nın güney eyvanındaki türbesinde yer almaktadır. Şahsi kanaatimize göre buradaki türbe, yapı ilk tasarlandığında mevcut değildir. Çünkü 1217-18 yılında inşa edilen yapının kitabesinde sadece darüşşifa ibaresi bulunmaktadır⁷⁸. Oysa Konya Alâeddin Camisi’nde hem mescit hem de türbenin isimleri zikredilmiştir. Yani İzzeddin Keykâvus burada yapıyla birlikte bir türbe inşa ettirmiş olsaydı bunu da kitabesine muhtemelen işletirdi. Darüşşifa içerisinde yer alan türbede de kitabe vardır. Ancak bu kitabe ne bir isim ne de bir unvan geçmektedir. Sadece bir beyit ve tarih vardır⁷⁹. Yapının kitabelerinden başka bir de vakfiyesi mevcuttur. Bugün elimizde olan darüşşifa vakfiyesi Keykâvus’un ölümünden iki yıl sonra 1222 tarihinde düzenlenmiştir. Aslında 1220 tarihli ölümünden evvel düzenlenmiş bir vakfiyeden daha bahsedilmektedir⁸⁰. Muhtemelen vakfiyeye akar eklenerek genişletilmiş ve iki sene sonra tekrar düzenlenmiştir. Vakfiyede “Keykâvus’un Sivas’ta inşasını emreylediği darüşşifa” şeklinde ibare yer almaktadır. Lakin burada bir türbe olduğuna dair herhangi bir yazı mevcut değildir⁸¹. Oysa 1272 tarihli Kırşehir Cacak Medresesi ve Türbesi’nin vakfiyesinde, “türbede kuran okuyan dört hafıza tahsis edilmek üzere her birine yılda 680 dirhem ayrılmıştır” şeklinde geçen metinden türbenin varlığı teyit edilmektedir⁸². Doğrusu İzzeddin Keykâvus kendisi için burada bir türbe tasarlasaydı mutlaka darüşşifa vakfiyesine bunu işletirdi. Üstelik İzzeddin Keykâvus’un ölüm tarihi olarak H 616 tarihi kabul edilmesine rağmen türbenin giriş cephesindeki kitabesinde H 617 tarihi yer almaktadır⁸³ (Görsel 12). Büyük ihtimalle aradaki zaman farkı türbenin hazırlanmasında ve bitirilmesindeki süreden kaynaklanmaktadır.

Muhtemelen inşa edilirken darüşşifanın mescidi olarak tasarlanan güney eyvanı, sonradan İzzeddin Keykâvus’un ölümü ile birlikte kardeşi Alâeddin Keykûbâd’ın emriyle türbeye dönüştürülmüştür. Bunun için mevcut izlere bakmamız gerekir ancak son yapılan restorasyonlarla bu izler tamamen ortadan kalkmış durumdadır. Bugün türbenin dışarıya bakan muhdes güney cephesi ile darüşşifa beden duvarları arasında dilatasyon çizgisi rahat bir şekilde görülmektedir. Lakin 20. yüzyılın başlarında Max Van Berchem ve Albert Gabriel tarafından çekilmiş restorasyon öncesindeki fotoğraflarında, duvarın üst kı-

77 İbn Battuta, 2004, 426.

78 Ünver, 2014, 56., Yinanç, 1984, 302.

79 Bilget, 1990, 10.

80 Muallim Cevdet, 1938, 37.

81 Muallim Cevdet, 1938, 35-38.

82 Temir, 1989, 100.

83 Turan, 1971, 319.

Görsel 12: Sivas İzzeddin Keykâvus Darüşşifası'nda Yer Alan Türbenin Kitabesi

Görsel 13: Sivas İzzeddin Keykâvus Darüşşifası'nda Yer Alan Türbenin 20. Yüzyılın Başlarındaki Durumu (Berchem, 1917, Pl 11.)

sımlarında bugünküne benzer dilatasyon çizgisine rastlanması, eyvanın türbeye dönüştürülme esnasındaki tadilatın bir işareti olabilir (Görsel 13). Yüksek ongen tuğla kasnağı taşıması için eyvan tonozunun kaldırılarak yerine kasnağın getirilebilmesi için duvarın güçlendirilmesi gerekmiş olmalıdır. İç mekâna gelince türbenin bir cenazelik katı bulunmamaktadır. Anadolu Selçuklu mimarisindeki tüm kümbetlerin içerisinde cenazelik katı olmayan ilk yapı olduğu ifade edilmektedir⁸⁴. Yapılan jeoradar çalışması ile de cenazelik katının hiç yapılmadığı, sandukanın altında yer alan odacığa cenazenin defnedildiği belirtilmektedir⁸⁵. Gerek Büyük Selçuklu gerekse Anadolu Selçuklu türbe geleneğinde anıt mezarlar, ekseriyetle sandukanın olduğu ziyaret katı ve cenazenin bulunduğu cenazelik katı olmak üzere çift katlı yapılmaktadır. Konya'daki Sultanlar Türbesi ve İzzeddin Keykâvus'un yaptırmış olduğu Yarım Kümbet de çift katlı tasarlanmıştır. Medrese ve Darüşşifa içerisinde yer alan

türbelere baktığımızda da aynı gelenek sürdürülmüştür. Konya Sırçalı, Kayseri Avgunlu, Kırşehir Cacabey, Afyon Çay Taş, Isparta Ertokuş, Erzurum Yakutiye, Erzurum Çifte Minareli medreselerinde ve Kayseri Gevher Nesibe Hatun Darüşşifasında yer alan türbeler çift katlı tasarlanmıştır. Konya Karatay ve Sivas Buruciye medreselerindeki türbelerde de cenazelik katı yer almamaktadır. Ancak söz konusu yapıların inşa tarihi darüşşifadan daha sonradır. Bundan dolayı eyvanın türbe olarak düşünülmediği sonradan dönüştürüldüğü aşıkardır. Türbenin içindeki sandukalarda yoğun çini kullanımı söz konusudur. Çini türbe dışında darüşşifanın herhangi bir yerinde bu yoğunlukta kullanılmamıştır. Türbenin ongen kasnağının her bir cephesinde tuğla ve çini malzeme ile yapılmış süsleme vardır.

84 Redford, 1991, 71.

85 Eser, 2017, 60.

Ancak mihraba baktığımızda çini ve tuğlaya tezat olarak taş malzeme ile karşılaşılacaktır. Eş zamanda yapılmış olsaydı muhtemelen mihrabın da çini malzeme ile yapılmış olması gerekirdi. Üstelik mihrap kavsarasının kemer yüzünde yer alan kitabeye Tevbe Suresi'nin 18. Ayeti işlenmiştir⁸⁶. Bu ayet mihrabın mescit için tasarlandığının bir işareti olarak görülmektedir⁸⁷. Ayrıca İzzeddin Keykâvus'un sandukası mihrabın hemen önüne getirilerek mihrabın dolayısıyla mescidin fonksiyonu devre dışı kalmıştır. Çünkü sanduka önünde namaz kılmak mekruhtur. Ancak namaz kılanın arkasında olursa mekruh değildir. Sanduka mekânın tam ortasına konumlandırılırsa mihrap önünde namaz kılacak bir alan olacağı için herhangi bir sakınca doğurmazdı. Selçuklu medreseleri ve darüşşifalarında eyvanın mescit olarak kullanıldığı örnekler vardır. Genelde ana eyvan bu işlevi görüyorken, örneğin Erzurum Yakutiye Medresesi'nde olduğu gibi bazen güney eyvan mescit olarak da kullanılmaktadır. Sivas İzzeddin Keykâvus Darüşşifası da bunun öncülü olmalıdır. Selçuklu medreseleri ve darüşşifaları içerisinde doğrudan bir eyvana konumlandırılmış türbe ile başka bir yapıda karşılaşmamaktayız. Sivas Buruciye, Konya Sırçalı medreselerinde girişin yanında; Kırşehir Cacabey, Akşehir Taş ve Kayseri Gevher Nesibe medreselerinde yan eyvanın yanında; Divriği Ulu Cami Darüşşifası, Konya Karatay ve Tokat Gök medreselerinde ana eyvanın yanında; Erzurum Çifte Minareli, Erzurum Yakutiye ve Isparta Ertokuş medreselerinde ise ana eyvanın arkasında türbe görmekteyiz⁸⁸. Selçuklu döneminde, içerisinde bânîsinin kümbeti yer alan medreselere baktığımızda İzzeddin Keykâvus Darüşşifası'nda yer alan kümbetin şahsına münhasır olduğu ifade edilebilir. Üstelik Konya'daki Sultanlar Türbesi'nde Sultan Mesud'dan itibaren (Sultan Mesut, II. Kılıç Arslan, II. Rükneddin Süleyman Şah, I. Gıyâseddin Keyhüsrev, I. Alâeddin Keykûbâd, II. Gıyâseddin Keyhüsrev, IV. Kılıç Arslan, III. Gıyâseddin Keyhüsrev) saltanat geleneği olarak devam ettirilen Selçuklu hükümdarlarının ebedi istirahatgâhları olmuştur. Aslında burada Alâeddin Keykûbâd, İzzeddin Keykâvus'un cenazesini Konya'ya babasının ve atalarının metfun olduğu yere getirmeyerek I. Gıyâseddin Keyhüsrev'den sonra tahtın asıl varisinin kendisi olduğunu belirtmek istemiştir. Alâeddin Keykûbâd'tan sonra onun oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev de yine buraya defnedilmiştir. II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in oğlu II. İzzeddin Keykâvus'un Kırım'da ölmeden önce sultan olması halinde Kümbedhane'ye defnedilmeyi vasiyet ettiği belirtilmektedir⁸⁹. Ancak bu vasiyeti hiçbir zaman gerçekleştirilmemiştir. Moğolların desteği ile tahta geçen kardeşi IV. Rükneddin Kılıçarslan da yine Kümbedhane'de metfundur.

3. Muğiseddin Tuğrul Şah ve oğlu Rükneddin Cihanşah

Selçukluların Erzurum kolunu meydana getiren ve Erzurum Selçukluları olarak anılan halef-selef iki melik, 1202-30 tarihleri arasında Erzurum merkezli olarak hüküm

86 “Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar ederler. İşte doğru yola ermişlerden olmaları umulanlar bunlardır”

87 Eser, 2017, 60.

88 Şaman Doğan, 2019, 519-553

89 Turan, 1971, 581.

sürmüşlerdir. Selçuklularla doğrudan kan bağı bulunan Erzurum Selçukluları'nın kendi adlarına gümüş ve bakır sikke bastırdıkları da bilinmektedir⁹⁰. Epigrafik ve tarihi kaynaklar ile anıların silinmesi fenomeni desteklenmemesine rağmen Scott Redford merkeze uzak İspir, Bayburt gibi yerlerde iki hükümdara ait kitabe varken Erzurum'da hiçbir kitabenin bulunmamasını hatıraların silinmesine (*damnatio memoriae*) bağlamaktadır⁹¹. Alâeddin Keykübâd ile amcası Muğiseddin Tuğrul Şah arasında başta dostluk ilişkisi gerçekleşmiş, bazı noktalarda çıkar çatışması olsa da hiçbir zaman nefrete varacak düzeyde bir karşıtlık görülmemiştir. Ancak 1225'de ölümü ile başa geçen oğlu Rükneddin Cihanşah ile aynı durum söz konusu değildir. Cihanşah'ın başta Eyyubiler daha sonrasında Harzemşahlarla ittifak yapması, ilk kuşatmada şehri teslim etmemesi, kız kardeşi İsmet Hatun ile izdivacına rıza göstermemesi gibi nedenler Alâeddin Keykübâd'ın kin beslemesine sebep olmuş olabilir. 1230 yılındaki Yassıçemen savaşından sonra Alâeddin Keykübâd Erzurum'u ele geçirmiş ve Cihanşah'ın kardeşi İsmet Hatun ile bir evlilik gerçekleştirmiştir. Bu savaştan sonra Cihanşah'ın akıbeti hususunda kaynaklar farklı anlatımlarda bulunmuşlardır. İbni Bibi Rükneddin Cihanşah için "sefil Erzurumlu", "cahil Erzurumlu" gibi tahkir edici hitaplarda bulunmuş⁹², kendisine Aksaray'ın kardeşine Eyübhisar'ın iktâ olarak verildiğini belirtmiştir⁹³. İbn Vasıl⁹⁴, Abu'l-Farac⁹⁵ ise boğdurulduğunu ifade etmektedirler. Tuğrul Şah'ın ve Cihanşah'ın Bayburt Kalesi'ni onarttığı gibi Erzurum Kalesi'ni de onarttığı bilinmektedir⁹⁶. Bayburt kalesinde kitabe olmasına rağmen Erzurum Kalesi'nde günümüzde Erzurum Selçuklularına ait herhangi bir kitabe mevcut değildir. Kaleler birer savunma yapıları olduğu için doğrudan bir saldırıya maruz kalmaktadır. Bundan dolayı kale kitabelerinin olmamasında veya tahrif olmasında her zaman anıların silinmesi fenomenini göremeyiz. Buna benzer bir durum Hatiroğlu Şerafeddin için de söz konusudur. Niğde Alâeddin Camisi yakınında 1276 tarihli çeşmeyi yaptırdığı bilinen bâninin ölümü kendi kalesinde gerçekleşmiştir. Bibi'nin anlatımına göre "*zor günler için yaptırdığım kalelerin kapısına sığınmaktan başka tedbir, çare ve çıkış yolu göremiyorum.*" diyerek adamları ile birlikte Luluva (Ulukışla) kalesine sığınmış, kale komutanı tarafından derdest edilerek İlhanlılara teslim edilmiştir⁹⁷. Aksaraylı Kerimüddin Mahmud da benzer şekilde imarına yardım ettiğini belirtmektedir⁹⁸. Bugün kalede Hatiroğlu Şerafeddin'e ait bir kitabe yoktur. Bu açıdan baktığımızda kitabesi kaldırılmış, anısı yok edilmiş de olabilir. Bir savaş veya doğal neticelerden dolayı tahrip olmuş ya da kaybolmuş da olabilir.

90 Aykut, 2000, 257-274.

91 Redford, 2013, 167.

92 İbn Bibi, 2020, 405-407.

93 İbn Bibi, 2020, 403.

94 Redford, "2013, 163'den aktaran İbni Vasıl, 1972, 300.

95 Gregor Abu'l-Farac, 1999, 528-529.

96 Beygu, 1936, 47.

97 İbn Bibi, 2020, 612-613.

98 Kerimüddin Mahmud-i Aksarayı, 2000, 82.

4. Esededdin Ayaz

Antalya'nın Alanya ilçesinde bulunan ve günümüzde Şarapsa Hanı olarak bilinen yapı aslında mimariden intikam alma fenomenini en iyi temsil eden yapı özelliğini göstermektedir. Yapının ahır kısmına açılan giriş kapısı üzerinde kitabesi yer almaktadır. Beş satırlık inşa kitabesinin sadece alt satırı tahrif edilmiştir. Araştırmacılar ittifak halinde buradaki kitabenin en alt kısmının özenli bir şekilde silindiğini belirtmektedir⁹⁹ (Görsel 14). Kitabeye baktığımızda II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde inşa ettirildiği anlaşılmakta ancak kazındığı için bânîsinin kim olduğu ve yapım tarihi kesin olarak bilinememektedir. Peki bu yapının bânîsi kimdir? Neden kitabesi tahrif edilmiştir? Günümüz çalışmalarında yapının genelde Esededdin Ayaz tarafından inşa ettirildiği ifade edilmektedir¹⁰⁰. Hanın çeşitli şekillerde (Serapsu-Şarapsa vb.) telaffuz edilen isminin bir ipucu olduğunu ve bunun

Görsel 14: Antalya Şarapsa Hanı Barınak Bölümü Kitabesinin Kazınan Alt Satırı

Selçuklularda saray teşkilatında bir unvan olan şarabdar-ı has'dan (emir-i şarapsalar)¹⁰¹ geldiği belirtilmektedir. Bundan dolayı araştırmacılar o dönemde bu unvanla bulunduğunu iddia ettikleri Esededdin Ayaz'ı yapının bânîsi olarak görmüşlerdir¹⁰². Lakin İbni Bibi'nin eseri başta olmak üzere hiçbir dönem kaynağında Esededdin Ayaz'ın şarapsalar unvanında bulunduğu bir kaydı yoktur. Özellikle İbni Bibi Ayaz-ı Mecnun olarak nitelendirdiği Esededdin Ayaz'ın kontstabl¹⁰³ (emir-i ahur) olduğunu yazmıştır¹⁰⁴. Alâeddin Keykûbâd döneminde şarapsalarlık görevini bir başka Ayaz isimindeki Fahreddin Ayaz (1221-1237) yapmaktadır¹⁰⁵. Ancak söz konusu yapıyı Fahreddin Ayaz yaptırmış olamaz çünkü Alâeddin Keykûbâd'ın zehirlenmesinden hemen önce 1237 yılında Kayseri'de vefat etmiş¹⁰⁶, II. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemini hiç görmemiştir. 1226 tarihli çeşme kitabesinde ve 1231 tarihli Tol Han'ın kitabesinde isim okunamasa da şarapsa unvanı geçer¹⁰⁷. Fakat 1226 ve 1231 yılında bu görevde Esededdin Ayaz değil Fahreddin Ayaz bulunmaktadır. Esededdin Ayaz'ın yaptırdığı 1215 tarihli Sinop kale burcunun ve 1230

99 Bilici, 2007, 400., Eravşar, 2017, 87., Yardım, 2002, 424.

100 Bilgin, 1985, 267.

101 Şarabdar-ı Has: hükümdara ait meşrubatı muhafazasından ve hizmetinden sorumlu kişi. Uzunçarşılı, 2014, 38.

102 Hacıgökmen, 2010, 475.

103 Kontstabl: Haçlılardan geldiği belirtilen unvan ahır kontu manasına gelmektedir. Hükümdarın atının yularından tutup çeken kişi. Uzunçarşılı, 2014, 83.

104 İbn Bibi, 2020, 612-613.

105 İbn Bibi, 2020, 432.

106 İbn Bibi, 2020, 443.

107 Kunduracı, 2002, 543.

tarihli Denizli Çardak Han'ın kitabesinde de şarapsalar şeklinde bir ibare geçmemektedir¹⁰⁸. Tarihi kaynaklarda İmadeddin, Esededdin, Fahreddin, Fahreddin (Arec-topal), Reşideddin, Necibeddin Eş-şihabi, Atabeg gibi pek çok ayaz ismi ile karşılaşılmaktadır. Aslında buradaki karışıklık da Ayaz isminin köleler için kullanılan popüler bir isim olmasından ve Ayaz ismindeki kişilerle birbirine yakın dönemlerde karşılaşılmamasından kaynaklanmaktadır. Benzer bir durum Osmanlılarda da mevcuttur. Aynı zaman diliminde yaşamış iki Gazi Timurtaş Paşa zaman zaman birbiriyle karıştırılmıştır. II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde şarapsalarlık unvanında kimin bulunduğu tarihi kaynaklarda açık bir şekilde belirtilmemiştir. Ancak Cahen, II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde şarapsalar unvanının aynı zamanda kontstabilin da unvanı olduğunu iddia etmektedir¹⁰⁹. Bu iddiasını destekleyecek bir belge olmasa da söz konusu görevde kimin bulunduğu bilinmemesi ve bölgede Esededdin Ayaz'ın başka yapı yaptırmış olması onu diğerlerinden bir adım öne çıkarmaktadır. Esededdin Ayaz'ın tarihi kişiliğine baktığımızda ise kaynakların verdiği bilgilere göre herhangi bir şekilde devlete veya sultana karşı bir suç işlemediği belirtilebilir. Bununla birlikte ölümünün hangi şekilde ve ne zaman olduğu konusunda da kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Lakin Esededdin Ayaz'ın Selçuklu ailesiyle ilgili bir meseleden dolayı öldürülmüş ya da Sadettin Köpek'in kendisine rakip olarak gördüğü için emiri ortadan kaldırmış olduğu ileri sürülmektedir¹¹⁰. Bu yapı ile birlikte Alanya Kalesi'nde Esed burcunun Esededdin Ayaz tarafından yaptırılmış olduğu öne sürülmekte ve burcun hiçbir yerinde kitabesinin olmamasının anılarının yok edilmesine bağlanmaktadır¹¹¹.

5. Esededdin Ruzbe

II. Alâeddin Keykübâd'ın lalası Abdullah oğlu Esededdin Ruzbe, II. Gıyâseddin Keyhusrev'in döneminde emir-i camedar¹¹², II. İzzeddin Keykâvus'un döneminde atabeylik görevinde bulunmuştur¹¹³. Esadeddin Ruzbe ve beylerbeyi Şemseddin Hasoğuz, Pervane Ebu Bekir Attar ile birlikte emir-i dad Nusret'in tertip ettiği bir suikast sonucu 1249 yılında katledilmişlerdir¹¹⁴. Bugün iki emirin ne bir türbesi ne de bir mezar taşının varlığı bilinmemektedir. Esededdin Ruzbe lalalık yaptığı dönemde Konya'da bir medrese ile bir hanikah inşa ettirmiş¹¹⁵, ancak iki yapı da günümüze ulaşamamıştır. Ruzbe Hanikahı 1496 tarihli Ankara kuyud-i kadime arşivinde geçmektedir. Mevcut kayıttan Alâeddin tepesini saran Konya iç kalesi surlarının içinde olduğu ortaya çıkmaktadır¹¹⁶.

108 Parla ve Altınsapan, 2008, 197.

109 Cahen, 2002, 182.

110 Hacıgökmen, 2010, 478.

111 Hacıgökmen, 2010, 477.

112 İbn Bibi, 2020, 517.

113 İbn Bibi, 2020, 518.

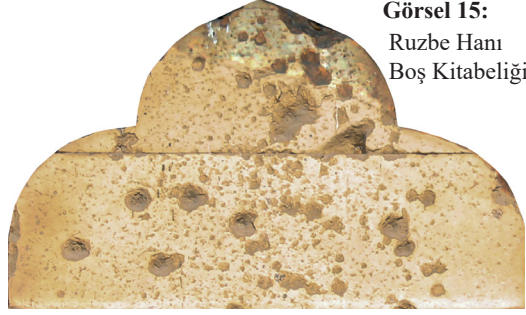
114 Anonim Selçukname'de bu iki emirle birlikte 12 emirin daha öldürüldüğü belirtilmektedir. Anonim, 2014, 44.

115 Konyalı, 1964, 1047.

116 Konyalı, 1964, 130.

1526 tarihli tapu defterindeki bilgiye göre hanıkah yıkıldığı için Mevlâna Celâleddin evkafına ilhak edilmiştir¹¹⁷. Medresenin nerede olduğu hakkında malumat mevcut değildir. Ancak harap olduktan sonra gelirleri Seyfiye Medresesi'ne tahsis edilmiştir¹¹⁸. Söz konusu yapıların bânîsinin ölümünden sonra da ayakta olduğu ve sonrasında yıkıldığı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı medrese ve hanikahta

bilinçli bir tahribata gidilip gidilmediğini bilemiyoruz. Esededdin Ruzbe atabey olduktan sonra 1246-49 yıllarında Konya-Ankara yolunda bir han yaptırmıştır¹¹⁹. Bugün Ruzbe Ovası (düzlüğü) olarak bilinen alanın da hanın isminden dolayı verildiği belirtilmektedir. Günümüzde Horozlu Han olarak bilinen isminin halk ağzında zamanla Ruzbe'den "ıruzbe", "oroğlu" son olarak "horozlu" şeklinde telaffuzundan geldiği ifade edilmektedir¹²⁰. Açık ve kapalı bölümden oluşan bir han olmasına rağmen bugün sadece kapalı bölümü kalmıştır¹²¹. Hanın kapalı bölümünün taçkapısında bir kitabelik yeri mevcuttur. Ancak bu kitabelik yeri tıpkı Konya Alâeddin Camisi avlusundaki Yarım Kümbet'teki gibi boştur. Böyle bir han yaptırdığı halde kitabeliğin boş bırakılmasını araştırmacılar bânîsinin suikast sonucu 1249 yılında katledilmesine bağlamaktadırlar¹²². Zamansız ölen bânî yapısını tamamlamamış, yakınları inşaatı bitirmiştir. İbni Bibi suikastı planlayan emir-i dad Nusret'in şöyle dediğinden söz etmektedir. "*Biz bu hainlerin varlıklarını öyle ortadan kaldırırız ki onlardan hiçbir iz kalmaz. Siz Hazret-i Sahib bu konuda uygun göreceğimiz şeyleri yapmamızda bize müdahale etmeyin. Her dediğimize lütfedip evet deyin*"¹²³. Bu planını Hasoğuz ve Ruzbe'yi öldürttüktan sonra gerçekleştirmeye koyulmuştur. Nusret, ayak takımını Hasoğuz ve Ruzbe'nin evlerine gönderip mallarını yağma ettirmiş, yakınları ve adamlarından kimisini hapsedirmiş kimisini öldürtmüş kimisini de salıvermiştir. Öyle ki ikinci vaktinde evinde kimse kalmamıştır. Nusret'in sönmeyen kını onu aşırılığa da itmiş, Hasoğuz'un kız kardeşine insanlık dışı davranışlarda bulunmuştur¹²⁴. Kuşkusuz Nusret'in yapacağını belirttiği ve yaptıkları sadece cana, mala veya servete değil aynı zamanda mimari anıta da olabilir. Bundan dolayı Ruzbe Hanı'nı akrabaları tamamlamış olsa bile Nusret kitabeye bânîsinin isminin yazılmasına müsaade etmemiş ya da akrabaları bunu göze alamamış olabilir (Görsel 15).

Görsel 15:
Ruzbe Hanı
Boş Kitabeliği

117 Konyalı,1964, 793.

118 Konyalı,1964, 732.

119 Erdmann, 1961, 114-117.

120 Konyalı,1964, 1046.

121 Karpuz, 2009, 679.

122 Kuban, 2008, 251.

123 İbn Bibi, 2020, 520.

124 İbn Bibi, 2020, 523.

6. Muineddin Süleyman

II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in veziri Mühezzebüddin Ali ed-Deylemi'nin oğlu olan Muineddin Süleyman kaynaklarda ilk defa Tokat emiri olarak geçmektedir. Daha sonra nüfuz kazandıkça Erzincan subaşılığı ve emir-i haciblik gibi görevlerde bulunmuştur. IV. Kılıçarslan'ın sultan ilan edilmesi ile birlikte ismiyle anılacak olan pervane görevine yükselmiştir¹²⁵. Muineddin Süleyman'ın güçlenmesi özellikle Sinop'un yeniden fethi ile gerçekleşmiştir. 1262'deki fetihle beraber Sinop kendisine iktâ olarak verilmiştir. Sonrasında 1266 yılında IV. Kılıçarslan'ı öldürtüp sultanın çocuk yaştaki oğlunu başa geçirerek devleti kontrolü altına almıştır¹²⁶. Bu tarihten sonra ölümüne kadar Moğollarla iyi ilişkiler kurarak devleti idare etmiştir¹²⁷. Pervane Muineddin Süleyman, dönemin büyük devlet adamı ve hayır sahibi Sahip Ata Fahreddin Ali'den daha kudretli olmasına rağmen bugün epigrafik verilerle desteklenen pek yapısı bilinmemektedir. Sinop'ta yaptırdığı medrese ve tamir ettirdiği cami, Sinop'ta Durakhan Kervansarayı ve Merzifon'da bir cami olmak üzere sadece dört yapının kitabesinde ismi geçmektedir¹²⁸. Oysa bugün çeşitli kaynaklar aracılığı ile bilinen yirmi eserinin olduğu ifade edilmektedir¹²⁹. Bu yirmi eserin büyük bir kısmı günümüze gelememesine karşın birkaçı ayakta. Ancak belirttiğimiz dördü dışında Muineddin Süleyman'a ait bir kitabe mevcut değildir. Peki neden bu kadar çok eser bırakan birinin eserleri günümüze ulaşmamıştır? Bunun muhtemel cevabı siyâseten katledilen Muineddin Süleyman'ın itibarsızlaştırılıp kasıtlı biçimde yapılarına zarar verilmesi ile açıklanmaktadır¹³⁰. Tabi tarihi kaynaklarda bu hususu aydınlatacak kesin bir bilgi yoktur. Lakin dönemin tarihinden ipuçları yakalayarak bir ihtimal verebiliriz.

Pervane Muineddin Süleyman Anadolu'nun eski gücünü kazanabilmesi için Moğol tahakkümünden kurtulması gerektiğinin bilincinde idi. Ancak Moğolları Anadolu'dan söküp atmak pek de kolay değildi. Bunun için her tür siyâsî hamleyi güvendiği adamları aracılığı ile yürütmeye çalışıyordu. Bir taraftan devleti yönetmeye ve Moğolları idare etmeye çalışırken diğer taraftan ise Memluklu Sultanı Baybars ile mektuplaşarak onları Anadolu'ya davet etmekteydi. 1277 yılında Baybars, davete icabet edip Pervane Muineddin Süleyman'ın yardım edeceğini umarak bir sefer gerçekleştirmiştir. Lakin Pervane, Baybars'ın ordusunu destekleri ile karşılamamış, Moğolların yanında yer almıştır. Elbistan ovasında yapılan savaşta Baybars'ın ordusu Moğolları kesin bir yenilgiye uğratmıştır¹³¹. Baybars Kayseri'ye kadar ilerlemiş, Kayseri devlethanesinde üç gün tahtta oturmuş, zahire kıtlığından ve Pervane'nin ihanetinden dolayı yurduna dönmek üzere ayrılmıştır¹³². Fakat Pervane'nin ipliğinin pazara çıkarılması ve kendisine yapı-

125 Kesik, 2006, 91.

126 Erdem, 2006, 75.

127 Cahen, 2014, 193.

128 Kaymaz, 1970, 187.

129 Şahin, 2007, 543-78.

130 Blessing, 2018, 95.

131 İbn Bibi, 2020, 616.

132 Al-Melik-Al-Zahir, 2000, 87-88.

lan hıyaneti ödetmek için and içmiştir¹³³. Baybars, Pervane'nin ikili oyununu göstermek için Abaka Han'ın elçilerine Pervane'nin kendisine yolladığı mektupları teslim etmiştir¹³⁴. Abaka Han'ın savaş meydanında Selçuklu askerlerinin cesetlerini görmemesi, onu şüpheye itmiş¹³⁵ olsa da yaptığı iyiliklere karşılık kendisine Pervane'nin nankörlük edeceğine hiç inanmamış ve mektuplar gelinceye kadar idam fermanı vermemiştir. Mektuplar kendisine gösterilip suçunu itiraf edince ihanet suçu ile adamları ve yakınları ile birlikte Pervane'yi Van Aladağı'nda 2 Ağustos 1277 günü ölümle cezalandırmışlardır¹³⁶.

Anadolu'nun hâkim gücü olan Moğollara ihanet etmesi Muineddin Süleyman'ın sadece canına mal olmamış mimari yapıları da bundan nasibini almıştır. Bunlardan en bilineni Tokat'taki Gök Medrese'dir. Tokat Gök Medrese'de kitabelik yeri olmasına rağmen kitabelikte hiçbir epigrafik unsur mevcut değildir (Görsel 16). Burada herhangi bir tahrifat da söz konusu değildir. Bundan dolayı inşa tarihi ve bânîsi konusunda bir kesinlik yoktur. Ancak kitabesi olmasa da 16.

Görsel 16: Tokat Gök Medrese'nin Boş Kitabeliği

yüzyıl evkaf defterinde yapıdan “Vakf-ı medrese-i Pervane Beğ ki Gök medrese demekle meşhurdur” diye ibarenin geçmesi Muineddin Süleyman'a ait olduğunu kanıtlamaktadır¹³⁷. Kitabelik yeri olmasına rağmen bânîsinin isminin kitabeye işlenememesinin sebebi olarak bânîsi öldüğünde medresenin yarım kalması, kızı veya yakın bir adamı tarafından tamamlanmasıdır. Muineddin Süleyman'ın Moğollara ihanet ettiği için ismini yüceltecek bir girişime izin verilmemiş olduğu dile getirilmektedir¹³⁸. Benzer durum Niksar Ulu Camisi'nde de karşımıza çıkmaktadır (Görsel 17). Taçkapıdaki kitabelik kısmı boş bırakılmasından hareketle camiyi Pervane Muineddin Süleyman'ın inşa ettirmiş olduğu ileri sürülmektedir¹³⁹. Hatta Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin üvey kızı olan Hundi Hatun adına bina emiri olarak Muineddin Pervane'nin yapımına başladığı ancak siyâseten katledilmesi ile birlikte inşaatın yarım kaldığı iddia edilmektedir¹⁴⁰.

133 İbn Bibi, 2020, 620.

134 İbn Bibi, 2020, 625.

135 Sümer, 1985, 60.

136 İbn Bibi, 2020, 626.

137 Şimşirgil, 1992, 233.

138 Cantay, 1980, 369.

139 Cantay, 1980, 369.

140 Gürbüz, 2004, 145-160.

Pervane Muineddin Süleyman'ın ve eşi Gürcü Hatun'un Mevlâna'nın sıkı müritlerinden olduğu ve Mevlâna'nın verdiği sohbetlere sıklıkla katıldığı bilinmektedir. 1273 yılında Mevlâna'nın ölümü ile bir türbe yapılmak istenmiş ve bu türbenin inşa edilmesi için Muineddin Süleyman ve Gürcü Hatun, Kayseri'nin gelirinden elli bin dirhem tahsis etmişlerdir¹⁴¹. Bugün Konya'da Mevlâna Dergahı'nda Pervane Muineddin Süleyman ve eşi Gürcü Hatun adına herhangi bir kitabe bulunmaması, kitabelerinin tahrip edilmiş olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Ahmet Eflaki'nin aktardığına göre Pervane Muineddin Kayseri'de büyük bir medrese¹⁴² Tokat'ta Fahreddin Iraki için bir hankah yaptırmıştır¹⁴³. 1273-77 yılları arasında Kayseri'de yapıldığı ifade edilen medresenin bir müddet sonra yıkıldığı belirtilmektedir. Aynı şekilde Muineddin Süleyman'ın medrese yanında yaptırdığı camisinin de yıkıldığından söz edilmektedir¹⁴⁴. Ayrıca Konya'da bir saray ve tekkesi olduğundan bahsedilmektedir¹⁴⁵. Bu yapıların herhangi bir afet sonucu mu yoksa insan eli ile mi yıkıldığı hususunda bir bilgi yoktur. Ancak bânîsinin diğer yapıları ile aynı kaderi yaşaması tesadüf olmasa gerekir.

Görsel 17: Niksar Ulu Camisi'nin Boş Kitabeliği

Değerlendirme ve Sonuç

Dini, sosyal, ticari veya hayır yapıları olarak inşa edilen mimari eserler bu amaçların yanı sıra bânîsinin gücünü yansıtan ve propagandasını yapan eserler olmuşlardır. Mimari yapılar yaptıran kişinin adının unutulmasının önüne geçmiş, yapıldıktan sonra yüzyıllar geçse bile bânîsinin saygıyla anılan kişiler olmasına vesile olmuştur. Bundan dolayı tarihteki her büyük şahsiyet adını yaşatacak mimari eserlere imza atmıştır. Nizâmü'l-Mülk, Siyâsetnâme adlı eserinde *“isminin ebedî kalması için dünyanın imarına başlar. Yer altı su yolları açar, kanallar açar, büyük akarsular üzerine köprüler yapar, toprağın verimini artırma çareleri arar, hisarlar, yeni şehirler, yüksek binalar, güzel yerleşim merkezleri kurar, büyük yol ağzlarına ribatlar, ilim tahsil edecekler için medreseler yapılmasını emreder. Bu işlerin sevabını o dünyada alacağı gibi halk da kendisini de-*

141 Ahmet Eflaki, 1973b, 203.

142 Ahmet Eflaki, 1973b, 216.

143 Ahmet Eflaki, 1973a, 61.

144 Çayırdag, 1997, 228.

145 Durukan, 2008, 52-53.

vamlı hayır ile anar.”¹⁴⁶ derken mimari eserlerin hem bu dünyada hem de ahirette faydalı olacağı gibi bânîsinin isminin sonsuza kadar duyulmasını sağlayacağından söz etmektedir. Benzer bir şekilde Timur döneminin büyük şairi Ali Şir Nevai “*Kim ki bir bina inşa eder de üzerine adını yazarsa bina var oldukça onun ismi de insanların dudaklarında kalır*” diyerek isminin anılmasını sağlayacağını ifade etmiştir. İslam dini açısından da üç halde bulunan kişinin (kendisine dua eden iyi bir evlat bırakanın, hayırlı ilim, eser veya kitap bırakanın ve kamunun yararlandığı bir sadaka yani hayrat bırakanın) amel defteri kapanmamaktadır¹⁴⁷. Bu durum vakfiyelerde de doğrudan belirtilmektedir¹⁴⁸. Kısa süreli olan veya faydası az kişiye dokunan hayırların yanında faydası binlercesine dokunan yüzyıllarca sürüp giden hayırlar da mevcuttur. Bu bakımdan ilim, eser veya hayrat bırakmak insanlar tarafından faydalanıldığı müddetçe kişiye kıyamete kadar sevap kazanmasını sağlamaktadır. Yani bir eser bırakmak hamisinin adının maddi dünyada hatırlanmasını ve unutulmamasını sağlıyorken manevi dünyada ise hayırla anılmasını ve kendisine dua edilmesini sağlamaktadır. Bu açıdan maddi kudreti olan her kişi eser bırakmayı kendisine görev edinmiştir. Selçuklu sultanları, eşleri, aile bireyleri ve kan bağı olan akraba üyelerinin yanı sıra toplumda saygınlığı bulunan komutanlar, din büyükleri ve zenginler mimari eserler bırakmışlardır. Öyle ki Anadolu Selçuklularının ünlü veziri Sahib Ata Fahreddin Ali çok sayıda eser bırakmasından dolayı “Ebu’l-Hayrat” (hayır sahiplerinin babası) unvanı ile anılmıştır¹⁴⁹. Söz konusu eserlerin ortadan kalkması, yıkılması veya kaybolması gibi nedenlerle insanların faydalanamaması durumunda ise kişiyi hatırlatmadığı için adının unutulmasına ve amel defterinin kapanmasına sebebiyet vermektedir. İnsanlar yaşadığı süreç içerisinde çeşitli sebeplerle birbiri ile çatışmış, başına gelen zarara karşı sorumlu tuttuğu kişi veya kişilere zarar vererek bedel ödetmek istemişlerdir. Bazı durumlarda intikam sadece kişilerden alınmamış onları hatırlatacak anılarına da zarar vererek hırslarının kölesi olmuşlardır. Hemen hemen her dönemde rastlanılan anılardan intikam alma fenomeni Anadolu Selçuklularında da karşımıza çıkmaktadır. Mimari ölçekte baktığımızda dönem kaynaklarının ve mimari eserlerin bizlere verdiği ipuçları ile Anadolu Selçuklularında altı bânînin eserlerindeki tahrifat ifade edilmeye çalışılmıştır.

Anadolu Selçuklu eserlerinde mimariden intikam alma fenomeni Roma döneminden farklı olmuştur. Roma dönemindeki portreler İslam mimarisinde ve sanatında nadir görüldüğü için anılardan intikam alma fenomeni heykel, resim veya sikkelerden ziyade Selçuklularda ya kitabenin tahrif edilmesi veya ortadan kaldırılması ya da yapının bütünüyle yok edilmesi şeklinde karşımıza çıkmıştır. Roma döneminde figür doğrudan kişinin temsili olduğu için bunları tahrip ederek yüzlerini unutturmayı da amaçlamışlardır. Oysa Selçuklu dönemindeki tahrifat yapının kitabesinde geçen ismi ile sınırlı kalmıştır. Benzer şekilde Roma döneminde de epigrafik metinlerde tahrifat söz konusu olmuştur. Anılardan intikam alma fenomeninin doğrudan imajını kesin bir şekilde gördüğümüz

146 Nizamülmülk, 2016, 26.

147 Zaim, 1992, 2.

148 Yinanç, 1991, 35.

149 İbn Bibi, 2020, 572.

tek yapı Antalya’da bulunan Şarapsa Hanı’dır. Kitabenin en alt satırında bânîsinin adını verecek olan bölümün tamamen kazanması adının unutturulmak istenmesi ile açıklanabilir. Ancak burada da neden bânîsine karşı bir nefret duyulduğunu ve hangi sebeple yapıldığını bilemiyoruz. Diğer örnekler ya tarihi kaynakların verdiği bilgilerle yaptığımız çıkarımlarla ya da mimari eserlerin verdiği ipuçları ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Roma döneminde ekseriyetle imparatora uygulanan ceza Selçuklu döneminde benzer biçimde eski hükümdara karşı fazla uygulanmamıştır. Söz konusu altı bâniden sadece biri Selçuklu sultanıdır. Tuğrul Şah ile oğlu Cihan Şah’ın da hanedanlıkla kan bağı bulunmaktadır. Diğerleri çeşitli görevlerde bulunan maddi güce kavuşmuş emirlerdir. Bunun nedeni Roma döneminde İmparatoru seçme yetkisinin senato tarafından gerçekleşmesidir. Zaten *damnatio memoriae* cezasını da senato vermektedir. Roma döneminde ilk defa bu cezayı aldığı belirtilen Caligula’nın Roma’nın Krallık Dönemlerinde (MÖ 509-MÖ 27) değil de Cumhuriyet döneminde (MÖ 27-MS 3. yy) imparatorluk yapması bu bakımdan tesadüf değildir. Oysa Türk devletlerinde veraset sistemi farklıdır. Türklerde hükümdarlık hak ve yetkisi “Kut” kavramı ile açıklanmaktadır. Kut anlayışında iktidarın Tanrı tarafından seçilmiş kişiye verildiği ve hanedan üyelerinden kan yoluyla birbirine geçtiği inancı vardır. Bundan dolayı hükümdar olmak için doğrudan bir kan bağı aranmış, hanedan üyelerinden birinin tahta çıkması uygun görülmüştür¹⁵⁰. Anadolu Selçuklularının kurucusu Kutalmış oğlu Süleyman Şah’ın soyu Dukak oğlu Selçuk’a dayanmakta, kendisinden sonra gelen hükümdarlar da onun soyundan gelmektedir. Genel itibarıyla taht babadan oğula geçmiş, ancak tahtta hak iddia eden oğulların sayılarının artması taht mücadelerine sebebiyet vermiştir. Hükümdarlık babadan oğula geçtiği için husumet babaya karşı değil kardeşe karşı olmuştur. Rükneddin Süleyman Şah ile I. Gıyâseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykâvus ile Alâeddin Keykübâd ve II. İzzeddin Keykâvus ile IV. Kılıç Arslan gibi Selçuklu soyundan gelen kardeşler taht için birbiri ile mücadele etmişlerdir. En şiddetli mücadelelerden birisinin İzzeddin Keykâvus ile Alâeddin Keykübâd arasında geçmesi, birbirlerine düşmanlık beslemeleri ile neticelenmiştir. Alâeddin Keykübâd hayatta iken intikamını alamadığı kardeşinden ancak ölümünde intikam alma fırsatı bulabilmiş, mimari eserlerine zarar vererek ya da kendine mal ederek hırsını dizginlemeye çalışmıştır. Bugün Alâeddin Cami olarak bilinen pek çok şehirde cami vardır. Örneğin Konya Alâeddin Camisi olarak bilinen Ulu Cami aslında İzzeddin Keykâvus döneminde genişletilmeye başlanmıştır. Lakin bitirilmesi Alâeddin Keykübâd döneminde olmuştur. Acaba diğer camilerde de bunun gibi bir durum söz konusu olabilir mi? Bugün Alâeddin ismiyle anılan 15 adet cami (Afyon İhsaniye, Alanya, Anamur, Ankara, Şereflikoçhisar, Antalya, Çorum, Eskişehir, Isparta Uluborlu, Kırşehir, Konya, Sille, Kütahya, Niğde, Sinop) olmasına karşın İzzeddin adı ile anılan hiç cami olmaması acaba bir tesadüf müdür? Friedrich Sarre, Konya’daki araştırmalarında Alâeddin Keykübâd’ın döneminin büyük hükümdarı olsa da birçok yapının adının haksız yere ona izafe edildiğini ifade etmektedir¹⁵¹. Rükneddin Süleyman Şah ile Ankara emiri olan kardeşi Muhyeddin Mesud ile de

150 Koca, 1996, 80.

151 Sarre, 1967, 27.

benzer bir hadiseden bahsedilmektedir. Rükneddin Süleyman Şah kardeşlerini bertaraf etmiş kendisine tehdit olarak sadece Ankara hâkimi Muhyeddin Mesud kalmıştır. Kardeşinin gücünden korkan hükümdar Ankara'yı muhasara altına almış, erzak kıtlığından dolayı Muhyeddin Mesud teslim olmak zorunda kalmıştır. Kendisine uç bölgelerinden bir kale verileceği vaadinde bulunulsa da yolda öldürtüldüğü bilinmektedir¹⁵². Ankara Alâeddin Camisi olarak bilinen caminin minberindeki kitabede Muhyeddin Mesud ismi geçmesine karşın herhangi bir şekilde camide kitabesi mevcut değildir. Günümüzde eski camiden sadece minberi ve caminin dışında, doğudaki mihrap kalmıştır. Camide bilinen ilk onarım Alâeddin Keykûbâd tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir¹⁵³. Acaba Rükneddin Süleyman Şah, kardeşi ile olan husumetini sadece camî ile ödetmekle kalmayıp yapısına da zarar vermiş olabilir mi? Alâeddin Keykûbâd döneminde Emir-i Ahur görevinde bulunan Zeyneddin Başara, iktâ sahibi olduğu Niğde şehrinde “Cami-i Cevvani” olarak anılan bir cami inşa ettirmiştir¹⁵⁴. Alâeddin Keykûbâd cami tamamlandıktan kısa bir süre sonra diğer emirlerle beraber Zeyneddin Başara'yı da öldürtmüştür. Başara'yı bir odaya hapsedmiş, kapısını ördürtmüş ve onu açlıktan ölüme terketmiştir¹⁵⁵. Cami kitabesinde herhangi bir tahrifat söz konusu olmasa da günümüzde yapı Niğde Alâeddin Camisi olarak anılmaktadır¹⁵⁶. Başara'dan sonra Niğde'nin iktasını kendi üzerine alan sultan acaba lafzen Başara'nın adını yasaklamış olabilir mi? Selçuklularda genelde emirlerin anılarına zarar verilmesi gücün hükümdar ve çevresinde ait olması ile ilişkilendirilebilir. Zahirreddin İli hadisesinde kardeşlerden mağlup olanın tarafında yer aldığı için sultan olan İzzeddin Keykâvus intikamını mezarından almıştır. Hükümdarın şahsi çıkarlarının yanı sıra hükümdarın maiyetindeki kişilerin de şahsi çıkarlarından dolayı anılardan intikam alma söz konusu olabilir. Eseddin Ruzbe örneğinde olduğu gibi onu çekemeyen Pervane Fahreddin Ebu Bekir ve Emir-i Dad Nusret ona tuzak kurarak öldürtmüş ve servetini müsâdere ettirmişlerdir. Onu adını yaşatacak mimari esere de müdahalede bulunmuş olmalı ki bugün boş kitabeliği vardır.

Anılardan intikam alma fenomeni Roma imparatorluğunda senato yani kurul olduğu için oradan çıkan bir karar hükmünde olmuştur. Ceza kati şeklinde uygulanmıştır. Muhtemelen zarar verme işini gerçekleştirmesi için memur tayin edilmiş olmalıdır. Oysa Selçuklu döneminde kuruldun ziyade şahsi çıkarlardan dolayı tek kişinin aldığı bir karar gibi görünmektedir. Eserlerin tahrifatını kimin gerçekleştirdiği konusunda bir malumatımız yoktur. Ancak Selçuklu döneminde kurultaydan çıkmış bir karar olmadığı için belki de hükümdara yaranmaya çalışın biri veya birileri tarafından da zarar verme hadisesi gerçekleştirilmiş olabilir. Sinop Kalesi'ndeki İzzeddin Keykavûs'a ait kitabenin Selçuklu Emiri Bedreddin Ebû Bekir tarafından tahrif edilmiş olduğu ileri sürülmüştür¹⁵⁷.

152 Turan, 1971, 262.

153 Çam ve Ersay, 2012, 16.

154 Niğdeli Kadı Ahmed, 2015, 440.

155 İbn Bibi, 2020, 291.

156 Özkarcı, 2001, 33.

157 Redford, 2014, 93.

Yapılarda herhangi bir epigrafik metin içermeyen boş kitabeliklerin olması inşaatın tamamlanmadığını akla getirirse de inşaat faaliyeti devam ederken müdahale edilip isminin yazılmasının engellendiği düşüncesini de akla getirmektedir. Çünkü basit bir hastane odasının tefrişatını yapan hayırseverler bile plaka üzerine ismini işletirken koca mimari eserin yapılıp kitabesine ismini yazdırmaması pek akla yatmamaktadır.

Bizim burada kastettiğimiz tarih şuuruna sahip olmayan kişilerin yapılarda bıraktığı tahrifatlar değil bilinçli bir şekilde tahrif etme faaliyetidir. Örneğin Kayseri Hunat Hatun Camisi'nin ahşap minberinin süpürgelik kısmındaki ayetler şuursuzca tahrif edilmiştir¹⁵⁸. Bahsettiklerimiz her şeyden önce tarihten silinmek veya unutturulmak istenen kişiler olmuştur. Bu kapsamda aslında başarısız olan uygulamalardır diyebiliriz. Çünkü başarılı olmuş olsalardı herhangi bir şekilde kaydı olmayacağı için yok olacak veya başkasına mal edilecekti. Başarılı olmuş örneklerin varlığı düşünüldüğünde yapan kişi amacına ermiş, adını silmiş, intikamını anılarından çıkararak adını unutturmuştur. İslam hukukunda önemli cezalardan biri müsâderedir. Selçuklu sultanları tarafından kabahatli bulunan kişilere uygulanan bu ceza, daha çok devlet adamları ve emirlerine verilmiş olsa da nadir olarak tebaadan kişilere de verilmiştir. Müsâdere sisteminde devlete isyan, yağma ve rüşvet gibi ağır suç işleyenlerin ve gayr-i meşru kazanç sağlayan kimselerin müsâdere cezasına çarptırıldığı görülmektedir. Cezalandırma suçlu kimsenin emlakının (gayr-i menkul) ve emvâlinin (menkul) devlet adına el konulması ile gerçekleştirilmektedir¹⁵⁹. Tarihi kaynaklarda görevden azledilen emirlerin mallarının müsâdere edildiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Çaşnigir Emir Seyfeddin Ay-aba, Emir-i Ahur Zeyneddin Başara, Emiri-i Meclis Mübarizeddin Behramşah, Bahaeddin Kutluğca, Taceddin Pervane ve Şemseddin Hasoğuz gibi devlet adamlarının evlerine, kölelerine ve sahip oldukları her şeye el konulmuştur. Görevden alınan bu emirlerin mallarına el konduğu gibi acaba yapılarında kitabelere bir müdahalede bulunulmuş mudur? Ya da yapılarına zarar verilmiş midir? Bunu maalesef elimizdeki bilgilerle ortaya koymamız güçtür. Ancak ihtimal dahilinde de olsa eserleri tahrip edilmiş olabilir. İbni Bibi, Eseddin Ruzbe ile birlikte katledilen Şemseddin Hasoğuz'un bilinen lakin ulaşılamayan "Münazara-i Ceng ü Şarap" adlı risalesinden bahsetmektedir¹⁶⁰. Acaba canının alınıp, mallarının müsâdere edilmesi ile birlikte onu hatırlatacak edebî eseri de mi yok edilmiştir? Selçuklu döneminde yazılmış olan bu kitabın çoğaltılarak en azından başkent Konya'da bir örneğinin olması gerekmektedir. 1246 yılında katledilen Hasoğuz'un eserinin bir yüzyıl içerisinde kaybolması ve Bibi gibi Selçuklu döneminde en fazla bilgi veren bir yazarın ulaşamıyor olması beklenebilir. Benzer bir durum Mevlâna ile Ahi Evren mücadelesinde karşımıza çıkmaktadır. Ahi Evren'in adını tarihten silinmesi için eserlerinin başka kişilere mal edilmeye çalışıldığı¹⁶¹ ya da ortadan kaldırıldığı da iddia edilmektedir¹⁶².

158 Erkiletlioğlu, 2006, 240.

159 Arık, 1985, 50.

160 İbn Bibi, 2020, 523.

161 Bayram, 2020, 68.

162 Bayram, 2020, 288.

Selçuklu devrinde mimariden intikam alma fenomeni var olduğu gibi Selçuklu devri sonrasında da görülmeye devam etmiştir. Osmanlı döneminde Yıldırım Bayezid tarafından inşa ettirilen Bursa Ulu Camisi fetret döneminde 1414'de Karamanoğlu Mehmet Bey'in Bursa kuşatması esnasında tahrip edilmiştir. Yapının cephelerine odun yığılarak yakılmış, bunun sonucunda caminin cephesi tahrip olmuştur¹⁶³. Bu hadisenin rivayet olduğu düşünülse de Orhan Camisi'nde de benzer bir olayın yaşandığı, kitabesinde Karamanoğulları'nın yaktığından bahsedilmesinden dolayı tarihi bir gerçek olduğu şüphesizdir¹⁶⁴. Bununla birlikte Karamanoğlu Mehmed Bey'in babasının intikamını almak için Yıldırım Bayezid'in türbesini tahrip ederek¹⁶⁵ kemiklerini Bursa Nalıncılar Hamamı'ndaki fırınında yaktığı da rivayet edilmektedir¹⁶⁶. Cumhuriyet'in ilk yıllarında benzer şekilde Cumhuriyet öncesindeki eserlerin tahrip edildiğini bilmekteyiz. Harf inkılabı ile beraber Arap harflerinin kullanımı son bulmuş buna müteakiben 1927 yılında 1057. kanununun 1., 2. ve 3. maddelerinde yapıların üzerindeki Osmanlı ve Selçuklu dönemlerini temsil eden tuğralar ve sultanlar için yazılmış methiyelerin kaldırılması istenen bir kanun çıkarılmıştır¹⁶⁷. Bu kanunda yazıtların taşınma imkânı varsa müzelere kaldırılması, taşınamıyorsa üzerinin örtülmesi hakkında ibare olmasına rağmen kanun, bilgisiz kişilerce yanlış yorumlanmış ve bazı yapıların kitabe ve tuğralarının kazınmasına sebebiyet vermiştir. Bu dönemde bilhassa Osmanlı dönemine tarihlenen yapıların kitabeleri veya tuğraları kazınmış ya da yerlerinden sökülmüştür¹⁶⁸. Konya Azizye Camisi'nin batı kapısının üzerinde yer alan tuğra¹⁶⁹ ve Konya Ferit Paşa Çeşmesi'nin kitabesi¹⁷⁰ bu dönemde tahrip edilmiş Osmanlı eserlerinden bir kaçıdır. Selçuklu döneminden kaldığı belirtilen Kırşehir İç Kale (Alâeddin) Camisi'nin kitabesinde ise tarih öğretmeni olduğu ifade edilen bir kişi tarafından kazıma işlemi gerçekleştirilmiştir¹⁷¹. Sonrasında Osmanlı döneminin Türk tarihinin bir parçası olduğuna dair yapılan uyarılarla birlikte bu kıyıma son verilmiştir¹⁷². Cumhuriyet döneminde ise siyâsî konjonktürün değişmesi ile bina, sokak veya mahalle isimlerinin değiştirilmesi anılardan intikam alma fenomeninin günümüz yansımaları olarak görülebilir.

163 Ökten, 2014, 14-15.

164 Ayverdi, 1989, 402.

165 Türkmen, 2019, 34.

166 Gabriel, 2008, 172.

167 Umar, 1981, 11.

168 Güven Yayinevi, 1972, 3571.

169 Aslanapa, 2004, 539.

170 Karpuz, 1996, 122.

171 Boran, 2001, 91.

172 Ahunbay, 1997, 100.

KAYNAKÇA

- Ahmet b. Yahyâ El-Belâzuri (2013). *Fütûhu'l Büldân Ülkelerin Fetihleri*, (M. Fayda Çev.) İstanbul: Siyer Yayınları.
- Ahmet Eflaki (1973a). *Ariflerin Menkıbeleri*, (T. Yazıcı, Çev.) I, İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Ahmet Eflaki (1973b). *Ariflerin Menkıbeleri*, (T. Yazıcı, Çev.) II, İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Ahunbay, Z. (1997). Anıt. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, (C. 1, 100-101) İstanbul: YEM Yayın.
- Almagro, A. (2015). The Great Mosque of Tlemcen and the Dome of its Maqsura, *Al-Qantara*, 36 (1), 199-257.
- Altın, A. (2021). Malazgirt'ten Sonra Anadolu'da Mimari Dönüşüm ve Değişim, *950. Yılında Malazgirt Zaferi ve Sultan Alp Arslan*, 438-454, İstanbul: İhlamur Kitap.
- Al-Melik-Al-Zahir (2000). *Baypars Tarihi Al-Melik-Al-Zahir (Baypars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*, (Ş. Yalbkaya, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Anonim (2014). *Tarih-i Al-i Selçuk (Anonim Selçukname)*, (H. İ. Gök ve F. Çoşguner Çev.) Ankara: Atif Yayınları.
- Arık, F. Ş. (1985). Türkiye Selçuklu Devleti'nde Müsâdere, *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, Tebliğler III. Türk Tarihi*, I, 47-62, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
- Aslanapa, O. (2004). *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Aykut, Ş. N. (2000). *Türkiye Selçuklu Sikkeleri I I. Mesud'dan I. Keykubad'a Kadar (510-516/1116-1220)*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Ayverdi, E. H. (1989). *İstanbul Mi>mârî Çağının Menşeyi Osmanlı Mi>mârisinin İlk Devri Ertuğrul, Osman, Orhan Gaaziler Hüdavendigâr ve Yıldırım Bâyezid 630-805 (1230-1402)*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Bayburtluoğlu, Z. (1993). *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Bayburtluoğlu, Z. ve Madran, E. (1981). Anadolu'da 1308 M. Yılına Kadar Gerçekleştirilmiş Türk-İslam Yapıları Üzerine Sayısal Sınamalar, *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri Özetleri*, 2, 941-949, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Bayram, M. (2020). *Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlana Mücadelesi*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Berchem, M. V. (1917). *Matériaux Pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum*, (3-1), Kahire: Imprimerie De L'institut Francais D'archéologie Orientale.
- Beygu, A. Ş. (1936). *Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*, İstanbul: Bozkur Basımevi.
- Bilget, H. B. (1990). *I. İzzeddin Keykavus Dariüşşifası*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Bilgin, İ. (1985). Selçuklular ve Beylikler Devrine Ait Yayınlanmamış Üç Kitabe,

- Vakıflar Dergisi*, (19), 267-270.
- Bilici, Z. K. (2007). Şarapsa (Serapsu) Hanı, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, 393-401, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Blessing, P. (2018). *Moğol Fethinden Sonra Anadolu'nun Yeniden İnşası Rum Diyarında İslami Mimari, 1240-1330*, (M. Özkılıç, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Boran, A. (2001). *Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescidleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Cahen, C. (2002). *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (E. Üyepazarıcı, Çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Cahen, C. (2014). *The Formation of Turkey the Seljukid Sultanate of Rum Eleventh to Fourteenth Century*, New York: Routledge.
- Cantay, T. (1980). Niksar Ulu Camii, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi Beşeri Bilimler Dergisi*, (Bedrettin Cömert'e Armağan Özel Sayı), 363-374.
- Cevdet, M. (1938). Sivas Darüşşifası ve Tercümesi, *Vakıflar Dergisi*, (1), 35-38.
- Çam, N. ve Ersay, A. (2012). Ankara Muhyiddin Mesud (Alâeddin) Camiinin İlk Şekli ve Türk Mimarisindeki Yeri, *Vakıflar Dergisi*, (38), 9-42.
- Çayırdağ, M. (1997). Kayseri'de Pervane Bey Medresesi, *Vakıflar Dergisi*, (26), 225-236.
- Çetintürk, E. N. (1986). *Aksaray (Niğde) ve Çevresindeki Türk Eserleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Doğer, E. (2009). *Roma Heykeltraşlığı*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Duran, R. (2001). *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitabeleri (İnşa ve Ta'mir)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Durukan, A. (2008). Anadolu Selçuklu Dönemi Kurucu ve Sanatçıları, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, 39-59, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ebu'l-Fida (1997). Muhtasarı Tarih-il-Beşer, I, Beyrut: Dar al-Kotob al-İlmiyah.
- Ebu'l-Velid El-Ezraki (2020). *Ahbâru Mekke Mekke Tarihi*, (Y. V. Yavuz, Çev.) Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Enderlein, V. (2007). Suriye ve Filistin: Emevi Halifeliği, *İslam Sanatı ve Mimarisi*, 60-87, İstanbul: Literatür.
- Eraşar, O. (2017). *Yolların Tanıkları Anadolu Selçuklu Hanları*, İstanbul: T. C. Cumhurbaşkanlığı.
- Erdem, İ. (2006). Türkiye Selçuklu-İlhanlı İlişkilerinde Sivas, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, 65-82, Sivas: Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Erdemir, Y. (2009). Konya Alaeddin Camii'nin Avlusundaki Bitmemiş Yapının Mahiyeti Hakkında, *Selçuklu'dan Osmanlı'ya Bilim Kültür ve Sanat Prof. Dr. Mikail Bayram'a Armağan*, 231-250, Konya: Kömen Yayınları.

- Erdemir, Y. ve Yavuzylmaz, A. (2010). Alaeddin Keykubad'ın Sanat Anlayışı ve Konya'da İnşa Ettirdiği Mimarlık Eserleri, *I. Alaeddin Keykubat ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, 129-174, Konya: Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Erdmann, K. (1961). *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts*, 1, Berlin: Verlag.
- Erkiletlioğlu, H. (2006). *Geniş Kayseri Tarihi*, İstanbul: Can Matbaası.
- Erkiletlioğlu, H. ve Güler, O. (1996). *Türkiye Selçuklu Sultanları ve Sikkeleri*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Eser, E. (2017). Sivas I. İzzeddin Keykavus Şifaiyesi Hakkında Bazı Yeni Görüşler, *Hayat Ağacı Sivas Şehir Kültürü Dergisi*, (33), 56-62.
- Gabriel, A. (2008). *Bir Türk Başkenti Bursa*, (N. Er, Çev.) Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Grabar, O. (2006). *The Dome of the Rock*, Londra: Harvard University Press.
- Gregor Abu'l-Farac (1999). *Abu'l-Farac Tarihi*, (Ö. R. Doğrul, Çev.) II, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Gürbüz, O. (2004). Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin Yapım Tarihi ve Banisi Hakkında Yeni Bir Yaklaşım, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (25), 145-160.
- Hacıgökmen, M. A. (2010). Türkiye Selçuklu Devlet Adamlarından Esededdin Ayaz, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (27), 471-488.
- Hamzakadı, M. (1965). Aksaray'ın Tarihi ve Turistik Durumları; *Devrim Dergisi*, (4), 2-7.
- Huart, C. (1895). *Epigraphie Arabe d'Asia Mineure*, Paris: Paul Lemaire.
- Hüseyin Hilmi (1923). *Sinob Kitabeleri*, Sinop: Sinop Matbaası.
- İbn Battuta (2004). *İbn Battuta Seyahatnamesi*, (A. S. Aykut, Çev.) 1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İbn Bibi (2020). *El-Evamirü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye Selçukname*, (M. Öztürk, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İbn-i Haldûn (2004). Mukaddime, I, (H. Kendir, Çev.) Ankara: Yeni Şafak Yayınları.
- İbni Vasıl (1972). *Müferricu'l-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub*, (C. eş-Şeyyal, Çev.) Kahire
- İnan, A. (1987). *Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karpuz, H. (1996). *Fotoğraflarla Geçmişte Konya*, İstanbul: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Karpuz, H. (2009). *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42*, 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kaymaz, N. (1970). *Pervâne Muînü'd-dîn Süleyman*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Kerimüddin Mahmud-i Aksarayı (2000). *Müsameretü'l-Ahbar*, (M. Öztürk, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Kesik, M. (2006). Muinüddin Süleyman Pervane, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C. 31, 91-93) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kleiner, F. S. (2010). *A History of Roman Art*, Boston: Cengage Learning.
- Koca, S. (1996). Tuğrul Beyden Sonra Selçuklu Devletinde Yaşanan Otorite Bunalımı Alp Arslan Tarafından Nasıl Giderildi?, *Bilig*, (3), 80-85.
- Koca, S. (2002). Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus'un Şahsiyeti ve Tarihi Rolü, *Türkler Ansiklopedisi*, (C. 6, 580-589) Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Koca, S. (1997). *Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Konyalı, İ. H. (1974). *Abideleri ve Kitabeleri ile Aksaray Tarihi*, 1, İstanbul: Fatih Yayınevi.
- Konyalı, İ. H. (1964). *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya: Yeni Kitap Basımevi.
- Köprülü, M. F. (1942). Vakfa Ait Tarihi İstilahlar Ribât, *Vakıflar Dergisi*, (2), 267-278.
- Kuban, D. (2008). *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kubisch, N. (2000). Almoravids and Almohads Architecture, *Islam Art and Architecture*, 254-267, Königswinter: Könemann.
- Kunduracı, O. (2002). Kubadabad-Alanya Arasındaki Selçuklu Kervanyolu Üzerine Yeni Araştırmalar-II, *VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu Bildiriler*, 537-550, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası.
- Kunt, İ. ve Soy, N. B. (2020). *Konya Kitabeleri*, I, Konya: Selçuklu Belediyesi.
- Lloyd, S. ve Rice, D. S. (1989). *Alanya (Ala'yya)*, (N. Sinemoğlu, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Löyrtved, J. H. (1907). *Konia Inschriften der Seldschukischen Bauten*, Berlin: Julius Springer.
- Mez, A. (2023). *Onuncu Yüzyılda İslam Medeniyeti İslam'ın Rönesansı*, (S. Şaban Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Niğdeli Kadı Ahmed (2015). *Niğdeli Kadı Ahmed'in El-Veledü's-Şefik Ve'l-Hafidü'l-Halk'ı (Anadolu Selçuklularına Dair Bir Kaynak)*, I, (A. Ertuğrul, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Nizamülmülk (2016). *Siyasetname*, (N. Bayburtlugil, Çev.) İstanbul: Dergah Yayınları.
- Nylander, C. (1980) Earless in Nineveh: Who Mutilated "Sargon's" Head?, *American Journal of Archaeology*, (84), 329-333.
- Omissi, A. (2016). Damnatio Memoriae or Creatio Memoriae? Memory Sanctions as Creative Processes in the Fourth Century AD, *The Cambridge Classical Journal*, (62), 170-199.
- Oral, M. Z. (1957). Konya'da Ala üd-din Camii ve Türbeleri, *Yıllık Araştırmaları Dergisi*, (I), 45-74.
- Ögel, S. (1994). *Anadolu'nun Selçuklu Çehresi*, İstanbul: Akbank Yayınları.

- Ökten, S. (2014). Ulucami Medeniyetimiz ve Bursa Ulucami, *Bursa Ulu Cami*, 11-15, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Önder, M. (1971). *Mevlana Şehri Konya*, Ankara: Güven Matbaası.
- Önkal, H. (2015). *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Özkarıcı, M. (2001). *Niğde’de Türk Mimarisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Parla, C. ve Altınsapan, E. (2008). Atabek Ayaz ve Figürlü Bezemeleriyle Denizli Çardak Han, *Erdem*, (51), 195-216.
- Redford, S. (2013). Paper, Stone, Scissors: Ala’al-Din Kayqubad, Ismat al-Dunya wa’l-Din, and the Writing of Seljuk History, *The Seljuks of Anatolia Court and Society in the Medieval Middle East*, 151-170, New York: I. B.Tauris.
- Redford, S. (1991). The Alaeddin Mosque in Konya Reconsidered *Artibus Asiae*, (51), 54-74.
- Redford, S. (2014). *İktidar İmgesi Sinop İçkalesindeki 1215 Tarihli Selçuklu Yazutları*, (B. Cezar, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Sarre, F. (1967). *Konya Köşkü*, (Ş. Uzluk, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Schilling, R. (2000). Augustus Dinsel Siyaseti, *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, 1, (L. Arslan, Çev.) 85-90, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Güven Yayınevi. (1972). *Mufassal Osmanlı Tarihi*, 6, İstanbul: Güven Yayınevi
- Sönmez, Z. (2000). Anadolu Selçuklularında Atabeylik, Atabey Eseddin Ayaz ve 13. Yüzyıl Mimarisine Katkıları, *Emin Bilgiç Hatıra Kitabı*, 169-177, İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları.
- Sönmez, Z. (1995). *Başlangıçtan 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Steawert, P. (1999). The Destruction of Statues in Late Antiquity, *Constructing Identity in Late Antiquity*, 159-189, London: Routledge.
- Sümer, F. (1985). *Yabanlı Pazarı Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, Ankara: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Şahin, M. K. (2007). Pervane Muineddin Süleyman ve Oğullarının Yaptırdığı Yapılar Üzerine Bazı Gözlemler, *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi Özel Sayı-Konya Kitabı* (C. X, 543-578) Konya: Konya Ticaret Odası.
- Şaman Doğan, N., (2019). Anadolu Selçuklu Medreseleri ve Darüşşifalarında Türbe, *Bellekten*, (83/297), 519-553
- Şimşirgil, A. (1992). XVI. Yüzyılda Tokat Medreseleri, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (7/1), 227-242.
- Tekin, O. (2005). Devletler, Hükümdarlar ve Sikkeleri, *Altının İktidarı, İktidarın Altınları*, 167-278, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Temir, A. (1989). *Kırşehir Emiri Caca oğlu Nur El’din’in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Tuncer, O. C. (1986). *Anadolu Kümbetleri 1 Selçuklu Dönemi*, Ankara: Güven Matbaası.
- Turan, O. (1951). Selçuklular Zamanında Sivas Şehri, *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, (9/4), 447-457.
- Turan, O. (1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Turan Neşriyat.
- Türkmen, K. (2019). *Karamanoğulları Devri Kitabeleri*, Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Tütüncü, M. (2012). Sultanü'l-Bahreyn İki Denizin Hakimi Selçuklular Zamanında Sinop ve Sinop-Alanya Ticaret Yolu, *Kuzey Anadolu'da Beylikler Dönemi Sempozyumu Bildiriler Çobanoğulları, Candaroğulları, Pervanoğulları*, 99-120, Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi Yayınları.
- Ulus, İ. (2014). *Açıklamalı Sinop Kitabeleri*, İstanbul: Sinop Belediyesi Kültür Yayınları.
- Umar, B. (1981). *Eski Eserler Hukuku*, İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası.
- Uyumaz, E. (2003). *Sultan I. Alaeddin Keykubat Devri Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2014). *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal Büyük Selçukiler, Anadolu Selçukileri, Anadolu Beylikleri, İlhaniler, Karakoyunlu ve Akkoyunlularla Memluklerdeki Devlet Teşkilatına Bir Bakış*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ülken, H. Z. (1948). *İslam Sanatı*, İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1949). Sinop'ta Selçukiler Zamanına Ait Tarihi Eserler, *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, (5), 112-151.
- Ünal, S. (2001). Kâbe, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C. 24, 14-21) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ünver, A. S. (2014). *Selçuk Tababeti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Varner, E. R. (2001). Portraits, Plots, and Politics: Damnatio Memoriae and the Images of Imperial Women, *Memoirs of the American Academy in Rome*, (46), 41-93.
- Varner, E. R., (2004). *Mutilation and Transformation*, Leiden: Brill
- Yardı, A. (2002). *Alanya Kitabeleri (Tesbit, Tescil, Tasnif ve Değerlendirme)*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Yinanç, R. (1984). Kayseri ve Sivas Darüşşifalarının Vakıfları, *Belleten*, (XLVIII/189-190), 299-307.
- Yinanç, R. (1991). Sivas Abideleri ve Vakıfları, *Vakıflar Dergisi*, (22), 15-44.
- Zaim, S. (1992). Vakıflarımızın İktisadi ve Sosyal Açından Değerlendirilmesi, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (37-38), 1-18.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Damnatio_memoriae#/media/File:Portrait_of_family_of_Septimius_Severus_-_Altes_Museum_-_Berlin_-_Germany_2017.jpg

Hakem Deęerlendirmesi: ift “kr” hakem incelemesi.
ıkar atışması: Yazar ıkar atışması bildirmemiştir.
Finansal Destek: Yazar bu alışma için finansal destek aldığını beyan etmemiştir.

Peer-review: Double-blind peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi | *Ege University, Faculty of Letters*
Sanat Tarihi Dergisi | ***Journal of Art History***
ISSN 1300-5707 | e-ISSN 2636-8064
Cilt: 32, Sayı: 2, Ekim 2023 | *Volume: 32, Issue: 2, October 2023*

Sahibi (Owner): Ege Üniv. Edebiyat Fak. adına Dekan (On behalf of Ege Univ. Faculty of Letters, Dean): Prof. Dr. Yusuf AYN ♦ Editörler (Editors): Dr. Ender ÖZBAY, Prof. Dr. İnci KUYULU ERSOY ♦ Yayın Kurulu (Editorial Board): Prof. Dr. Semra DAŐLI, Doç. Dr. Lale DOğER, Doç. Dr. Sevinç GÖK İPEKIOğLU ♦ İngilizce Editörü (English Language Editor): Dr. Öęr. Üyesi Elvan KARAMAN MEZ ♦ Yazı İşleri Müdürü (Managing Director): Doç. Dr. Hasan UÇAR ♦ Sekreteryaya - Grafik Tasarım/Mizampaj - Teknik İşler - Strateji - Süreç Yönetimi (Secretariat - Graphic Design/page layout - Technical works - Strategy - process management): Ender ÖZBAY

İnternet Sayfası (Açık Eriřim) | Internet Page (Open Access)

DergiPark
AKADEMİK
<https://dergipark.org.tr/std>

Sanat Tarihi Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal of Art History is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in April and October.

